

Ridderlijk vorst en publieke opinie

Het publiek vertoon van koning Willem II en de reacties in de
pers

M.L. de Reuver

Marketentster 195

2401 JB Alphen aan den Rijn

Tel: 0172-434788

GSM: 06-18039746

E-mail: gieldereuver@hotmail.com

MA Thesis

Prof. Dr. H. te Velde

MA Geschiedenis

Universiteit Leiden

15 juni 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. De pers en de politiek	10
2. De inhuldiging	20
3. Opening der Staten-Generaal	30
4. Provinciale hulde	37
5. De dood des konings	53
Conclusie	58
Literatuur en bronnen	64

Inleiding

In 1840 trad Willem I af als koning der Nederlanden, en werden zijn bevoegdheden aan zijn oudste zoon overgedragen, die de troon besteedde als Willem II. Het aftreden van Koning Willem I vond officieel plaats op 7 oktober. Vanaf dit moment was zijn zoon officieel Koning Willem II, ofschoon de inhuldiging pas op 28 november plaats zou vinden. Op die dag werd de 48-jarige troonopvolger ingehuldigd als Koning Willem II der Nederlanden, om voor ruim acht jaar te regeren, totdat hij in maart 1849 onverwachts zou overlijden.

Willem II was in de acht jaar dat hij regeerde een heel ander soort koning dan zijn vader was geweest. Waar Willem I capabel doch stug was geweest, was Willem II veel populairder bij het lagere volk.¹ Hij mistte echter de duidelijke lijn van zijn vader, want het ontbrak hem aan werkkraft en vasthoudendheid. Willem II was impulsief en emotioneel, en makkelijk te beïnvloeden. Men zei dat als hij zich over bepaalde kwesties uitsprak, hij in feite de mening verkondigde van degene die hij er als laatste over gesproken had. Waar Koning Willem I een uitgedacht beleid voerde, was Koning Willem II absoluut geen systematisch werker; hoewel hij, net als zijn vader, er de voorkeur aan gaf om de belangrijkste beslissingen zelf te nemen, liet hij veel meer werk aan zijn ministers over, wat hem in sterke mate afhankelijk van hen maakte.²

Tussen beide koningen zouden echter niet alleen verschillen in hun beleid te vinden zijn geweest, maar ook in hun stijl en hoe zij zich publiekelijk vertoonden. Willem I ging de geschiedenis in als een burgerlijk koning, die zich enerzijds koninklijk, maar anderzijds toch enigszins sober opstelde; Willem II daarentegen ging de geschiedenis in als een ridderlijk vorst, met een sterke voorliefde voor pracht en praal en militaristisch vertoon.³ Daarbij kwam een ridderlijke militaire instelling naar voren, en een ietwat geringschattende houding ten opzichte van gewone burgers.⁴ Waar alle grandeur van Koning Willem I nog vrij sober zou zijn gebleven, had deze nu plaatsgemaakt voor de soldateske uitbundigheid van Koning Willem II,⁵ waarover de meningen verdeeld zouden zijn geweest.

1 Tamse, *Het huis van Oranje en andere politieke mythen*, 204-205.

2 Tamse, *Het huis van Oranje en andere politieke mythen*, 204-205; J.C. Boogman, *Rondom 1848. De politieke ontwikkeling van Nederland 1840-1858* (Bussum 1978) 16-17.

3 L. Aletrino, *Drie koningen van Nederland* (Amsterdam 1973) 85.

4 Ibidem, 132.

De regeringsperiode van Koning Willem II is, ondanks haar relatief korte duur, een belangrijke periode in de geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden, die gekenmerkt werd door een cruciale historische gebeurtenis: de uitgebreide grondwetswijziging van 1848, onder Johan Rudolf Thorbecke, waarmee de invloed van het Nederlandse parlement aanzienlijk vergroot werd, en de macht van de vorst sterk beperkt. En juist de samenhang tussen de publieke opinie en de politieke cultuur was een interessante, belangrijke zaak in deze periode.

Over het publieke imago van Koning Willem II is wel het een en ander verschenen, maar niet veel. Vaak is het slechts een klein onderdeel van een uitgebreide biografie van Willem II. De meeste historiografische werken over Koning Willem II lijken zich vooral te concentreren op zijn beleid en zijn persoonlijke karaktertrekken. Hoe dan ook, zijn imago in de publieke opinie is maar beperkt onderzocht. Veel biografen concentreren zich vooral op de gebeurtenissen in het leven van Willem II.

Een van de oudste biografieën van Willem II, van de hand van J. Bosscha verscheen een half decennium na de dood van de koning. Bosscha vermeldt wel enige kritiek op het publiek vertoon, en dan met name op de pracht en praal tijdens de inhuldiging van de koning.⁶ Maar waar deze kritiek nu precies vandaan kwam wordt in zijn boek niet duidelijk aangegeven: er is geen sprake van een bronvermelding of annotatie. Latere biografen gaan weliswaar iets uitgebreider op de publieke opinie in, maar over de reacties op het militair vertoon van de koning wordt elke keer maar weinig vermeld. In sommige gevallen wordt de kritiek op de pracht en praal uit de inhuldiging genoemd, waarbij veelal wordt terugverwezen naar het werk van Bosscha, waar het spoor dus doodloopt. Dit geldt zowel voor een biografie van de hand van J.J. Bouman, *Op en om Oranje's troon*⁷, als voor L. Aletrino's *Drie koningen van Nederland*. Volgens Aletrino werd de ruitersstoet, die Willem II in 1840 op Prinsjesdag hield, door velen gezien als een militaire demonstratie, waarvoor maar weinig waardering werd opgebracht.⁸ Ook bij de inhuldiging van de koning werd volgens Aletrino scherpe kritiek geuit op alle pracht en praal,⁹ maar ook hier is Bosscha opnieuw de bron, en blijft de exacte herkomst van de kritiek dus onduidelijk.

5 A.J.P.H. van Cruyningen, *Het Koninklijk Huis der Nederlanden: het geslacht Oranje-Nassau van Willem-Frederik tot Willem-Alexander* (Kampen 1998) 51.

6 J. Bosscha, *Het leven van Willem den Tweede: koning der Nederlanden en groothertog van Luxemburg* (Amsterdam 3^e herz. druk, Amsterdam 1871 (1^e druk 1854)) 421-425.

7 J.J. Bouman, *Op en om Oranje's troon* (Zaltbommel 1967) 89-90.

8 Aletrino, *Drie koningen van Nederland*, 132-133.

Ondanks die geringe aandacht is de pracht en praal waar Koning Willem II zich mee omgaf een interessante zaak, juist omdat tijdens zijn koningschap de functie van de monarchie minder politiek en meer symbolisch werd. Dit hangt samen de ontwikkeling van de monarchie in de negentiende eeuw. Die eeuw was voor de Europese monarchieën een eeuw van uitdagingen: de Franse Revolutie had de politiek definitief veranderd en zaken als autoritair koningschap waren niet langer vanzelfsprekend. Met het *droit divin* als legitimatie van het koningschap nam het volk niet langer genoegen: het koningschap werd als een sociaal contract gezien tussen vorst en volk, waarin beide partijen verplichtingen dienden na te komen.¹⁰ De soevereiniteit lag niet langer bij de vorst maar bij het volk, terwijl de vorst als eerste burger van de natie beschouwd werd.¹¹ Dit was in feite de paradox van de monarchie: de koning was zowel meester als dienaar van het volk.¹² De koning was zowel de verheven, hoogste persoon, als een eerste onder gelijken.¹³

De Nederlandse monarchie bestaat relatief gezien nog niet erg lang: pas in 1815, zesentwintig jaar na de Franse Revolutie, werd het Koninkrijk der Nederlanden officieel opgericht. In de twee eeuwen van haar bestaan heeft de Nederlandse monarchie altijd een relatief bescheiden indruk gemaakt; vergeleken met de Britse monarchie houdt het Nederlandse koningshuis zich weinig bezig met officiële, oude ceremonieën en theatraal vertoon.¹⁴ Dat is wellicht te wijten aan het feit dat Nederland toch vooral een land met een burgerlijke en decentrale cultuur is, waarin derhalve geen sterke nadruk werd gelegd op vorstelijke ceremonieën en het nationale centrum.¹⁵ Toch werd de koning door het gewone volk vaak een mythische rol toegekend: hij werd gezien als een machtig persoon, die optrad als hun beschermer,¹⁶ geheel in samenhang met de bovengenoemde paradox van de monarchie.

9 Ibidem, 133.

10 A.P.J. van Osta, *De Europese monarchie in de negentiende eeuw. Het Britse en Duitse model* (Utrecht 1982) 20.

11 Ibidem, 27.

12 J. Goudsblom, 'Koningen en hun rijken', in: K. Bruin en K. Verrips eds., *Door het volk gedragen: koningschap en samenleving* (Groningen 1989) 7-27, aldaar 19.

13 Ibidem, 20.

14 H. te Velde, "Cannadine, twenty years on. Monarchy and political culture in the nineteenth-century Britain and the Netherlands", in: J. Deploige ed., *Mystifying the monarch* (Amsterdam 2006) 193-203, aldaar 200.

15 Ibidem, 203.

Concessies aan het volk waren begin negentiende eeuw een vereiste geworden voor een legitieme monarchie, omdat deze een maatschappelijke basis nodig had. De opschorting van zulke concessies leidde in Frankrijk tot de Julirevolutie van 1830, wat datzelfde jaar nog de grote inspiratie was voor de Belgische Revolutie.¹⁷ De nieuwe koning der Belgen, Leopold I, trok hier lering uit en slaagde er wel in om de liberalen aan zijn kant te krijgen. Zodoende slaagde de Belgische monarchie erin om het revolutiejaar 1848 vrijwel ongeschonden te doorstaan.¹⁸

In veel andere Europese landen was het koningschap echter autoritair gebleven. Vooral in Midden- en Oost-Europa, waar de invloed van de Franse Revolutie maar beperkt gebleven was. De vorsten in deze landen voelden derhalve geen noodzaak tot maatschappelijke steun: zij verbonden zich hier niet met de aristocratie en bleven vasthouden aan het *droit divin*. Men trachtte weliswaar de loyaliteit van de burgerlijke elite te winnen, maar dan zonder deze elite in het politiek systeem toe te laten.¹⁹ Dit keerde zich op den duur tegen sommige monarchieën. De Habsburgers losten de nationaliteitskwesies in hun rijk niet op, met als gevolg dat Oostenrijk-Hongarije uiteindelijk vastroestte in onoplosbare tegenstellingen.²⁰ De Russische monarchie had geen pijlers opgebouwd in de samenleving, die nog tot ver in de negentiende eeuw een feodaal karakter vertoonde. Toen de Russische monarchie eindelijk begon te moderniseren weigerde Tsaar Nicolaas II alsnog om de politieke consequenties van deze modernisering te aanvaarden en de politiek te democratiseren.²¹

In West-Europa daarentegen werden de monarchieën wel degelijk constitutioneel. Van Osta onderscheidt in West-Europa twee modellen, die hij het Britse en het Duitse model noemt. Beide zijn volgens hem een compromis tussen democratie enerzijds en de monarchie anderzijds, in tegenstelling tot het compromisloze absolutisme in Midden- en Oost-Europa. In het Duitse model bleef het parlement zwak, ondanks de invoering van algemeen kiesrecht in 1871: het Duitse Keizerrijk was in feite nog altijd een absolutistische monarchie, maar nu met

16 Ibidem, 201.

17 A.P.J. van Osta, 'Plaats en functie van de negentiende-eeuwse monarchie', in: C.A. Tamse ed., *De monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980) 61-87, aldaar 64; Van Osta, *De Europese monarchie in de negentiende eeuw*, 14.

18 Van Osta, 'Plaats en functie van de negentiende-eeuwse monarchie', 64.

19 Ibidem, 65-67.

20 Ibidem, 68.

21 Ibidem, 69.

een schijndemocratie. Het Britse model is volgens van Osta precies het tegenovergestelde: het is in de praktijk gelijk aan een democratische republiek, zodat de monarchie geen echte macht meer heeft en in feite een schijnbestaan lijdt.²² Wie deze twee modellen met de geschiedenis van Nederland bekijkt kan al snel concluderen dat het Koninkrijk der Nederlanden in eerste instantie het Duitse model volgde: het parlement had weinig zeggenschap, de Koning benoemde zijn ministers zelfstandig en nam de zware beslissingen. Sinds de Grondwetswijziging van 1848 is Nederland in te delen bij het Britse model. Vanaf dat moment is de Nederlandse monarchie het grootste deel van haar politieke relevantie verloren. Ook België viel onder het Britse model.

Volgens Jaap van Osta was het verzet tegen liberalisme juist het sterkst in landen zoals Duitsland en Frankrijk, waar feodale tradities en absolutisme nog voorkwamen. Deze landen kenden nog een standenmaatschappij, waarin de adel een veel belangrijkere positie innam dan de burgerij. In Nederland en het Verenigd Koninkrijk was de burgerij juist erg invloedrijk: in deze landen was in veel beperkter mate sprake van een standenmaatschappij, en was er ook geen sprake van echt absolutisme geweest. Het verzet tegen het liberalisme was in deze landen dan ook veel minder groot.²³

Van Osta constateert ook dat monarchieën in de loop van de negentiende eeuw nationaal begrensd en constitutioneel beperkt werden: de belangrijkste politieke en sociale taken van een koning werden nu het symboliseren van de nationale eenheid en het functioneren als integrator van de natie.²⁴ De monarchieën trachtten sociale rust te creëren, omdat hiermee de groei van republikeinse oppositionele bewegingen konden worden ingedamd.²⁵

De Nederlandse monarchie heeft in de negentiende eeuw inderdaad deze functies uitgeoefend. Het koningschap van Willem I versmolt meerdere oude tradities, die in vroeger tijden elkaars vijanden waren geweest. Willem I streefde in de eerste plaats naar staatseenheid en soevereiniteit, waarbij zijn harmoniemodel was opgebouwd uit de oude regentenklasse, voormalige patriotten, democraten en de koning zelf. Hij hanteerde dus een nationale verzoeningspolitiek.²⁶ In het kader van deze verzoeningspolitiek trachtte men het Huis van Oranje te laten functioneren als een symbool voor de lotsverbondenheid tussen de dynastie en

22 Van Osta, *De Europese monarchie in de negentiende eeuw*, 28-29.

23 Van Osta, 'Plaats en functie van de negentiende-eeuwse monarchie', 69.

24 Van Osta, 'Plaats en functie van de negentiende-eeuwse monarchie', 75; Van Osta, *De Europese monarchie in de negentiende eeuw*, 184.

25 Van Osta, *De Europese monarchie in de negentiende eeuw*, 176.

de staat (een vlieger die begrijpelijkerwijs niet opging in België, waarmee het Huis van Oranje immers geen eeuwenlange vervlochten geschiedenis had).²⁷

Maar hoewel Willem I een verzoeningspolitiek trachtte uit te oefenen, regeerde hij vooralsnog het liefst op autoritaire wijze. De grondwetsherziening van 1840, waarbij ministeriële verantwoordelijkheid werd gecreëerd, was niet meer dan een bescheiden stap, uit angst dat de 'krachten van onderop' te sterk zouden worden.²⁸

Bij zijn aftreden was de populariteit van Koning Willem I dusdanig afgenomen dat in de internationale politiek werd gevreesd voor het einde van de Nederlandse monarchie.²⁹ Maar zo ver kwam het niet: Willem I werd door zijn oudste zoon opgevolgd. Willem II ging een andere kant op, maar slechts gedeeltelijk. Zoals gezegd had hij een veel grotere populariteit bij het lagere volk, maar was hij ook erg gemakkelijk te beïnvloeden, wat hem tot een politieke windhaan maakte. Paradoxaal genoeg koesterde Willem II zowel het liberalisme enerzijds en het conservatisme anderzijds. Zijn belangrijkste reden om liberale trekken te vertonen was echter dat hij zich daarmee af kon zetten van het beleid van zijn vader. Maar zijn conservatisme voerde de boventoon, mede onder invloed van zijn Russische schoonfamilie.³⁰ De ministerraad bleef een zwak, gematigd liberaal orgaan, dat niet meer was dan een adviescollege voor de vorst.³¹

Toch stond Koning Willem II opnieuw een verzoeningspolitiek voor: niet alleen ging hij zowel met conservatieven als liberalen om, maar ook wilde hij de katholieken tegemoet komen.³² Ook kwam hij soms republikeinen tegemoet, zoals de bij verstek veroordeelde journalist Eillert Meeter, die hij in 1842 niet alleen gratie schonk, maar zelfs als een soort verloren zoon behandelde door hem persoonlijk te ontvangen en hem een toelage te schenken, al was het maar om deze opposant het zwijgen op te leggen.³³ Van verzoeningspolitiek was in

26 C.A. Tamse, 'Plaats en functie van de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw', in: Idem, *De Monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980) 89-132, aldaar 91.

27 Ibidem, 103-104.

28 Ibidem, 112-113.

29 Ibidem.

30 Boogman, *Rondom 1848*, 16-17.

31 Tamse, 'Plaats en functie van de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw', 113-114

32 Ibidem, 115.

33 M.J.F. Robijns, *Radicalen in Nederland (1840-1851)* (Leiden 1967) 148-150.

Nederland dus nog steeds sprake, waarmee Willem II de lijn van zijn vader voortzette. De grootste stijlbreek van Willem II was, zoals gezegd, het grootse publieke vertoon waar de koning zich mee sierde.

Veel werken omtrent de ontwikkeling van de Nederlandse monarchie staan maar kort stil bij de regering van Koning Willem II. De ceremoniële elementen van de Nederlandse monarchie worden veelal geacht pas te zijn opgekomen onder Koningin Wilhelmina. Maar daarbij vergeet men wellicht dat haar vader Koning Willem III de ceremoniële ontwikkelingen wellicht opgehouden zou kunnen hebben: hij was wars van elke ceremonie en vertoonde zich vrijwel nooit in het openbaar, evenals zijn vrouw en zijn zoons.³⁴ Willem II maakte echter redelijk vaak reizen door het land, waarmee hij zijn populariteit deed groeien en zijn functie als symbool van de nationale eenheid benadrukte.

Het belang van de publieke opinie was eind negentiende eeuw erg groot. De monarchie probeerde toen tot de verbeelding van de massa te spreken.³⁵ In het moderne nationalisme werd de hoogste autoriteit geacht om de wil van de natie te reflecteren.³⁶ De vorst had een voorbeeldfunctie gekregen voor zijn tijdgenoten en het nageslacht.³⁷

Maar dit alles gaat vooral op in de tweede helft van de negentiende eeuw. In hoeverre deze elementen al golden onder Willem II, de vorst onder wie de Nederlandse monarchie haar politieke relevantie opgaf, blijkt niet uit de literatuur. En dat terwijl de kranten onder Willem II steeds vaker over politieke plannen, ideeën en gebeurtenissen begonnen te schrijven, waarbij de kritiek op het bestuur steeds vaker openlijk geuit werd.³⁸

Rond 1815 was er nauwelijks oppositionele pers geweest, omdat men, na de jaren onder Napoleon, een sterk verlangen naar consolidatie koesterde. Politieke afwegingen waren in die tijd derhalve veel voorzichtiger, op een verontschuldigende en tweeslachtige toon.³⁹ En ook ten tijde van de Belgische Opstand, in 1830 en 1831, was er weinig oppositie in de pers,

34 H. te Velde, "Cannadine, twenty years on", 202; A.P.J. van Osta, *Het theater van de staat* (Alphen aan den Rijn 1982) 83.

35 Van Osta, *De Europese monarchie in de negentiende eeuw*, 191.

36 Ibidem, 15.

37 Ibidem, 17.

38 M. Schneider, *De Nederlandse krant 1618-1978: van 'nieuwstydninghe' tot dagblad* (4^e druk; Baarn 1979 (1^e druk 1943)) 136.

39 J. van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard: politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004) 41-42.

omdat men de politieke kwesties op dat moment onbelangrijk achtte aan het behoud van de natie.⁴⁰

Wanneer men deze gebreken in de literatuur heeft onderzocht, wordt al snel duidelijk dat hier dieper naar gekeken moet worden. In hoeverre vormde het uiterlijk vertoon van de vorst volgens de publieke opinie een belangrijk element van de monarchie onder Koning Willem II der Nederlanden? Dat zal de hoofdvraag van deze scriptie zijn.

Om uiteindelijk de hoofdvraag naar bevrediging te kunnen beantwoorden, moet het publieke vertoon tijdens het koningschap van Willem II uitgebreid behandeld worden. Wat zijn de belangrijkste en meest prominente elementen van het publieke vertoon van Koning Willem II? Men dient immers te weten waarover geoordeeld werd. Dan pas kunnen de reacties uit de pers worden onderzocht. Wat waren de reacties van de pers op het publieke vertoon van Willem II? Omdat de visies binnen de pers uiteenliepen, zal er in beginsel al onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende stromingen: liberaal, conservatief en katholiek, en in hoeverre deze visies verschillen. Schreven zij positief, neutraal of juist negatief over het publieke vertoon? Aan de hand daarvan kan er weer dieper worden ingegaan op de politieke cultuur die in die tijd rondom dergelijke kritiek gold. Wat kan er op grond van de persstukken geconcludeerd worden over de normen en waarden die onder Willem II golden voor kritiek op de vorst? Dit maakt allemaal deel uit van de hoofdvraag.

De hoofdstukken zullen niet worden ingedeeld aan de hand van deze hoofdvragen, maar naar de momenten waarop het publiek vertoon van de koning het scherpst naar voren kwam. Allereerst de verschillende kranten uit de tijd van Willem II. Wat waren de belangrijkste, invloedrijkste kranten onder Willem II, en in hoeverre maakten deze kranten deel uit van een politieke stroming? Dan nemen we de inhuldiging van de koning onder de loep: in hoeverre verschilde de inhuldiging van Willem II van die van zijn vader Willem I, en in hoeverre reageerden de kranten hierop? Daarna volgt Prinsjesdag: in hoeverre werd het martiale vertoon op Prinsjesdag door de kranten besproken? Dan volgen de provinciale reizen van 1840 tot en met 1842: in hoeverre wierpen de kranten een kritische blik op de huldereizen van Willem II in de periode 1840-1842, en in hoeverre werd het vertoon van de koning hierin bekeken? Tot slot wordt bekeken hoe de kranten zich uitlieten toen Koning Willem II overleed. In hoeverre schrijven de kranten kritisch of lovend over Willem II naar aanleiding van het overlijden van de koning, en in hoeverre week dit af van de voorafgaande jaren?

Aan de hand van deze hoofdstukken zullen in de slotbeschouwing de deelvragen uiteindelijk beantwoord kunnen worden. Daarmee zal er een duidelijker, getrouwer beeld

⁴⁰ Ibidem, 327-328.

geschetst kunnen worden van het ridderlijke vertoon van Koning Willem II, en bovenal hoe de reacties hierop waren. Aan de hand hiervan kan het beeld van de politieke cultuur onder Willem II worden aangescherpt, wat van belang is, al is het maar omdat de regeringsperiode van Willem II nou net een belangrijke omslag in de geschiedenis van Nederland is.

1. De pers en de politiek

De belangrijkste bronnen in dit onderzoek worden gevormd door persstukken uit de tijd van Koning Willem II, omdat de pers in de tijd van Willem II steeds belangrijker begon te worden voor de vorming van de publieke opinie. Alvorens het publieke vertoon van Koning Willem II, en de reacties van de pers hierop, te behandelen, is het verstandig om eerst duidelijk na te gaan welke kranten er in deze periode het belangrijkste waren en welke politieke stromingen zij vertegenwoordigden. Wat waren de belangrijkste, invloedrijkste kranten onder Willem II, en in hoeverre maakten deze kranten deel uit van een politieke stroming?

1.1. De Opkomst van de kritische pers

Er is al gezegd dat tijdens de regering van Koning Willem II de openlijk kritische pers in opkomst was. Dat wil niet zeggen dat de pers in de jaren daarvoor geen kritische blik op de politiek wierp. Dit is in de kwarteeuw voor het aantreden van Willem II langzaam opgekomen.

De kritische pers was in de eerste jaren van Koning Willem I nog erg zeldzaam. Een opiniërende pers kwam op dat moment in Noord-Nederland, in tegenstelling tot in België, nauwelijks voor.⁴¹ Maar al snel waren er onder Willem I bladen en tijdschriften opgericht die een onafhankelijke positie wensten in te nemen, al was van een echte oppositievorming binnen de Nederlandse pers nog geen sprake.⁴² Spotblaadjes als de *Utopiaansche Courant* en *Arlequin* hadden wel degelijk een politieke doelstelling, maar namen hierbij vooral hun toevlucht tot satire. De *Utopiaansche Courant* maakte hierbij vrijwel alleen maar gebruik van allegorieën en parodieën, waarbij vrijwel alle data en plaatsen dus verzonnen waren.⁴³

Dit was dus allemaal nog vrij onschuldig. De regering was desondanks al snel begonnen met pogingen tot neutralisering van de liberale stemmen in de pers. Op den duur werden er soms redacteurs, uitgevers en drukkers gearresteerd en veroordeeld wegens belediging van de koning, waarop ze vaak een gevangenisstraf kregen, evenals een lijfstraf, zoals geseling, wat toen nog werd toegepast in Nederland.⁴⁴

41 Ibidem, 107-109.

42 Ibidem, 62.

43 Ibidem, 112-113.

44 Ibidem, 117-124.

Pas in 1828 werd er een ultraliberaal tijdschrift opgericht dat een constitutionele oppositie voerde: *De Bijenkorf*. Hierin ging men niet enkel op de handelingen van de regering in, maar sneed men ook structurele onderwerpen zoals het staatsbestel aan.⁴⁵

Eind 1827 ontstond er een samenwerking tussen de katholieken en de liberalen, al was dit vooral in Zuid-Nederland erg populair.⁴⁶ Toen in 1830 de Belgische revolutie uitbrak, onder invloed van een liberale revolutie in Frankrijk, daalde de populariteit van het liberalisme in Nederland drastisch. Tegen 1835 stak het echter weer de kop op, en werd de mondige, liberale pers weer belangrijker.⁴⁷

Tot aan 1840 was de belangrijkste vorm van oppositie in de pers er toch vooral een van inhoudelijke kritiek geweest. Meerdere kranten probeerden nog een lange tijd een middenpositie vol te houden: waar het ene moment erg kritisch werd geoordeeld over de politiek (veelal het financieel beleid), werd dan ineens weer heel erg lovend geschreven over de vaderlijke regeringswijze van Koning Willem I.⁴⁸ De houdingen waren tot aan 1840 dus vrij dubbelzinnig geweest. Mislukte vervolgingen van bepaalde kranten wijzen er echter ook op dat oppositie enerzijds tot op zekere hoogte wettelijk toegestaan was, aangezien er meerdere malen vrijspraak volgde, maar dat anderzijds de tolerantie voor de oppositionele pers minder hoog was dan de wet toeliet.

1.2. De Arnhemsche Courant en de radicale pers

Omstreeks 1840 waren de kranten te verdelen in drie groepen: de door de overheid gesubsidieerde organen, de liberale oppositiebladen en de ultrademocratische radicale bladen.⁴⁹ De bladen van de laatste groep hadden qua inhoud soms overigens meer weg van schandaalblaadjes dan van kranten. Een sterk voorbeeld waren de zogenaamde lilliputters (vanwege het zegelrecht op klein formaat uitgebrachte blaadjes) die van de hand van Eillert Meeter verschenen. Van deze lilliputters was met name de *De Ooijevaar* uit 1844 een goed voorbeeld van een schandaalblaadje, waarin Meeter veel geruchten wist te publiceren, die hij ontdekte via zijn connecties in de hofhoudingen, waar niet iedereen even dol op de koning

45 Ibidem, 221.

46 Ibidem, 194.

47 Ibidem, 331.

48 Ibidem, 223.

49 Schneider, *De Nederlandse krant*, 136.

was, vanwege de lage lonen die men er ontving.⁵⁰ Middels deze schandaaltjes hoopte Meeter het prestige van het koningshuis te ondermijnen, al deed hij in 1844 op papier geen openlijk republikeinse uitlatingen meer.⁵¹ Deze lilliputters, die zich meer met sensatie dan met nieuws bezighielden, zullen verder buiten beschouwing gelaten worden.

Belangrijker zijn de echte nieuwsbladen die toen verschenen. Jacob Willem van den Biesen, de directeur en hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*, maakte in het voorjaar van 1840 een uitgebreide beschrijving van de politieke situatie in Nederland, waarbij hij binnen de liberale stroming weer vier substromingen onderscheidde. De eerste en meest radicale was die van de ultraliberalen, die rechtstreekse verkiezingen eisten. Onder deze stroming vielen de meest oppositionele dagbladen. Daar moet echter bij gezegd worden dat het aantal echt volledige oppositiebladen, zeker in 1840, nog altijd gering was, evenals het aantal politiek geïnteresseerden.⁵²

De *Arnhemsche Courant* was volgens Van den Biesen het belangrijkste orgaan van de ultraliberalen. Het is inderdaad een krant die in de besproken periode een zeer kritische inslag ten opzichte van het Nederlands staatsbestel lijkt te hebben gehad. Deze kritische instelling was opgekomen onder het leiderschap van C.A. Thieme, die in 1816 uitgever van de krant was geworden.⁵³

Vanaf 1820 was de *Arnhemsche Courant* onder Thieme een meer onafhankelijke positie in gaan nemen, waarbij er steeds meer felle kritiek op de Nederlandse belastingpolitiek werd geuit. In 1827 kwam er een einde aan elke vorm van een gematigde toon.⁵⁴ Na een ietwat gematigde periode na de Belgische afscheiding, die de populariteit van het liberalisme immers geen goed had gedaan in Nederland, werd de *Arnhemsche Courant* tegen 1835 weer feller en liberaler.⁵⁵ De *Arnhemsche Courant* stond vanaf 1837 onder hoofdredactie van Th. M. Roest van Limburg. Onder Roest van Limburg groeide de krant uit tot tot het belangrijkste blad van

50 E. Meeter, *Willem I, Willem II, kranten, kerkers en koningen*, J.G. Kikkert, ed. (Soesterberg 2002) 14-15.

51 M.J.F. Robijns, *Radicalen in Nederland (1850-1851)* (Leiden 1967) 177.

52 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 81.

53 Ibidem, 159.

54 Van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard*, 223.

55 Ibidem, 331.

de liberale oppositie, waarbij felle, kritische artikelen niet langer geschuwd werden.⁵⁶ Tegelijkertijd groeide de krant uit van een stadscourant tot een echt landelijk nieuwsblad.⁵⁷

Dit was echter niet zonder gevolgen. De kritische toon van de krant had al in 1823 tot een gerechtelijke vervolging geleid.⁵⁸ Dit was de eerste aanvaring die de *Arnhemsche Courant* met de overheid had, maar zeker niet de laatste. Meerdere malen werd gepoogd de *Arnhemsche Courant* monddood te maken. Daarvoor waren drie methodes. De eerste was een aanval op financieel terrein. Enkele keren werd het zegelrecht verhoogd, in de hoop dat dit ernstige geldproblemen bij niet-gesubsidieerde kranten zou veroorzaken.⁵⁹ Toch overleefde de *Arnhemsche Courant* dit elke keer. Een tweede methode was die van de meer openlijke aanvaring door de krant in kwestie aan te klagen voor haar uitlatingen. Tussen 1839 en 1847 werd er nog drie keer een proces tegen de krant aangespannen door de Nederlandse staat.⁶⁰ Tevergeefs, want alle drie de keren werd de *Arnhemsche Courant* vrijgesproken. Het laatste middel was het weggopen of omkopen van journalisten en redactieleden,⁶¹ een methode die vooral vanaf 1827 erg populair werd, toen de regering om steun verlegen zat en derhalve steeds meer behoefte kreeg aan positieve geluiden in de pers.⁶² Deze methode werd ook toegepast bij republikeinse journalisten: de uitgesproken republikein Eillert Meeter werd zoals gezegd bij de koning zelf uitgenodigd en kreeg een toelage van 590 gulden toebedeeld. Dit lijkt op het eerste gezicht een vorm van verzoeningspolitiek, maar waarschijnlijk kwam dit gebaar ook voort uit angst voor de invloed die de radicale, oppositionele journalisten wellicht konden uitoefenen op de bevolking.⁶³

56 Schneider, *De Nederlandse krant*, 159.

57 G.A.M. Beekelaar, 'De Arnhemsche Courant in de eerste helft van de negentiende eeuw', in: G.A.M. Beekelaar e.a., *Maar wat is het toch voor eene courant? De Arnhemsche? Opstellen over de Arnhemsche Courant 1830-1850*, Bijdragen tot de geschiedenis van Arnhem dl 5 (Arnhem 1981) 5-20, aldaar 14.

58 Ibidem, 9.

59 Ibidem, 14.

60 Ibidem.

61 Ibidem.

62 Van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard*, 226.

63 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 149-158.

Deze pogingen om de radicale kranten de mond te snoeren waren een belangrijke reden voor Thieme om de namen van zijn redactieleden geheim te houden, zodat ze minder kans liepen op gerechtelijke vervolgingen en omkoping.⁶⁴

De *Arnhemsche Courant* was onder Koning Willem II nog altijd zeer populair, met name onder de voorstanders van een grondwetsherziening.⁶⁵ Van den Biesen twijfelde sterk aan de loyaliteit van de ultraliberalen jegens het koningshuis, en meende dat zij uiteindelijk de vervulling van hun constitutionele wensen zouden verkiezen boven de monarchie.⁶⁶ Dit vermoeden was uiteindelijk onterecht: de *Arnhemsche Courant* kwam weliswaar op voor vervolgde republikeinen als Meeter, maar voerde hierbij het argument aan dat Meeters uitlatingen geen zeer zwaar vergrijp konden zijn – niet omdat Meeter gelijk zou hebben, maar vooral omdat Meeters ideeën volgens de *Arnhemsche Courant* geen zoden aan de dijk zetten, daar het aantal republikeinen in Nederland veel te gering zou zijn.⁶⁷ Ook was de *Arnhemsche Courant* op de bres gesprongen voor het controversiële huwelijk tussen Koning Willem I en Henriette d'Oultremont, verklarend dat ook de koning recht had op vrijheid in zijn privéaangelegenheden.⁶⁸

Wel waren veel oppositionele liberalen aan de krant gekoppeld, waaronder Dirk Donker Curtius en Thorbecke.⁶⁹ Maar juist onder de invloed van Donker Curtius, vanaf 1841, ging de krant een wat minder radicale toon voeren.⁷⁰ Zeer controversieel echter was de publicatie van het verhaal van sultan Melliwman II, op 18 mei 1845, die in een revolutie gedood wordt na zijn door het volk gehate functionarissen niet te ontslaan.⁷¹

1.3. Het Algemeen Handelsblad en de gematigde liberalen

De tweede door Van den Biesen onderscheiden substroming was het zogenaamde linkercentrum, een substroming die ongeveer dezelfde politieke ideeën had als de

64 Schneider, *De Nederlandse krant*, 145.

65 Beekelaar, 'De Arnhemsche Courant in de eerste helft van de negentiende eeuw', 14-15.

66 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 75-76.

67 *De Arnhemsche Courant*, 5 mei 1841, 1.

68 Beekelaar, 'De Arnhemsche Courant in de eerste helft van de negentiende eeuw', 15-16.

69 Ibidem, 11-12.

70 Schneider, *De Nederlandse krant*, 159.

71 Beekelaar, 'De Arnhemsche Courant in de eerste helft van de negentiende eeuw', 17.

ultraliberalen, maar deze op een meer geleidelijke, gematigde wijze wilde toepassen. Volgens Van den Biesen was het linkercentrum wel degelijk oprecht trouw aan de monarchie, en was hun belangrijkste krant de *Vlissingsche Courant*.⁷² Deze krant werd in de loop van de jaren 1840 echter steeds gematigder,⁷³ om op den duur te veranderen in een “gouvernementeel uithangbord”.⁷⁴ Jammer genoeg is het aantal exemplaren dat de Koninklijke Bibliotheek heden ten dage van de *Vlissingsche Courant* bezit, zeer gering en in slechte staat verkerend. Deze krant zal dus verder buiten beschouwing blijven.

De derde substroming, het zogenaamde rechtercentrum, wenste minder ingrijpende veranderingen. Van den Biesen deelde zijn eigen *Algemeen Handelsblad* in bij het rechtercentrum.⁷⁵ Van den Biesen zelf had de krant opgericht in 1828. Twee jaar later betuigde Van den Biesen steun aan de Belgische afscheiding, wat hem een dusdanige publieke verguizing opleverde, dat hij de krant besloot te verkopen en het land tijdelijk te verlaten.⁷⁶

Het jaar daarop keerde hij terug naar Nederland en kocht het *Handelsblad* terug, waarna het neutrale standpunt van het blad al snel weer een gematigd liberale positie werd, waarbij werd aangedrongen op drastische grondwetsherzieningen.⁷⁷

Wie het *Algemeen Handelsblad* in de regeringsperiode van Willem II las, zal het niet ontgaan zijn dat de krant een soort polemieek leek te voeren met de *Arnhemsche Courant*. Het *Handelsblad* sprak schande van de ‘grove onwaarheden en onverdiende aanrandingen, waaraan de *Arnhemsche Courant* zich sedert eenigen tijd ten aanzien des bestuurs dagelijks schuldig maakt’.⁷⁸ De polemieek was wellicht te wijten aan de verschillende doelstellingen van beide kranten: de *Arnhemsche Courant* trachtte het publiek te mobiliseren voor het liberalisme, terwijl het *Handelsblad* meer uit zakelijke overwegingen te werk ging, zonder per definitie volledig partij te willen kiezen.⁷⁹

72 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 76.

73 J. Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof. J.W. van den Biesen en de politieke journalistiek van het Handelsblad (1828-1845)* (Amsterdam 1999) 293.

74 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 310.

75 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 76.

76 Schneider, *De Nederlandse krant*, 152.

77 Ibidem, 154.

78 *Algemeen Handelsblad*, 5 maart 1841, 1.

79 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 231.

Maar net zo goed als de *Arnhemsche Courant* onderhield het *Handelsblad* contacten met prominente liberalen. Thorbecke schreef meerdere keren voor de krant. De kritische artikelen van dergelijke prominenten werden overigens altijd zonder naamsvermelding gepubliceerd, zodat het leek alsof ze door de redactie zelf vervaardigd waren.⁸⁰

Het *Handelsblad* uitte dus wel degelijk liberale kritiek, hoewel Van den Biesen zelf veel adressen en pamfletten aan de koning stuurde. Van den Biesen trachtte zijn krant vooral een vrijzinnig en onpartijdig aanzien te geven. Hoewel hij zichzelf dus gematigder achtte dan de *Arnhemsche Courant* pleitte hij tegelijkertijd bijvoorbeeld voor een gratieverlening aan de gearresteerde medewerkers van de *Tolk der Vryheid*, het republikeinse krantje van Eillert Meeter.⁸¹ ‘Waar zou het toch in Nederland, de bakermat der drukpers, heen [sic] wanneer men elken aanval tegen de Regering, als tegen den Koning gerigt, beschouwde?’⁸² Tegelijkertijd liet Van den Biesen zich negatief uit over de *Tolk* en andere zogenaamde “lilliputters”, waarvan hij de inhoud als onbeduidend en laf omschreef.⁸³

Het *Handelsblad* was fel gekant tegen het huwelijk tussen Willem I en Henriette d’Oultremont, tot grote verontwaardiging van Thorbecke, die de reacties van het *Handelsblad* beschouwde als intolerantie en krenking van de persoonlijke vrijheid van de koning.⁸⁴ Bovendien had de krant door de publicatie van de huwelijksplannen er uiteindelijk toe bijgedragen dat Willem I zich min of meer gedwongen had gezien om af te treden.⁸⁵ Uiteindelijk zou er in 1841 een definitieve breuk volgen met Thorbecke, die Van den Biesen te grillig en te wispelturig vond.⁸⁶

Ook nadat hij in 1842 benoemd was tot ridder in de Orde der Eikenkroon, probeerde Van den Biesen het *Handelsblad* nog steeds het imago van een onafhankelijke krant te geven.⁸⁷ Hij

80 W. Visser, *De papieren spiegel: honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953* (Amsterdam 1953) 123.

81 Ibidem, 129-130.

82 *Algemeen Handelsblad*, 22 januari 1841.

83 Visser, *De papieren spiegel*, 141.

84 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 251-253.

85 Ibidem, 384.

86 Ibidem, 280.

87 Visser, *De papieren spiegel*, 133-134.

prefereerde een middenpositie, zonder al teveel politieke profilering.⁸⁸ Ondertussen was de invloed van het dagblad sterk gegroeid. Die groei was versneld nadat haar belangrijkste concurrent, *De Avondbode*, werd opgeheven, en haar opvolgers ook een snelle dood stierven, terwijl andere concurrenten werden afgekocht door de staat.⁸⁹

Nadat Van den Biesen in 1845 tijdens een reis over de Rijn overboord gevallen (of wellicht gesprongen) en verdronken was, werd de leiding over het *Handelsblad* overgenomen door Louis Keyser, die een strakkere liberale lijn voorstond. Hierbij sprong Keyser meerdere keren op de bres voor de vrijheid van drukpers, waardoor de conservatieve oppositie tegen het *Handelsblad* groeide.⁹⁰

Na de dood van Van den Biesen had de regering opnieuw geprobeerd om de liberale krant onder controle te krijgen, maar nu op een volledig nieuwe manier: zij had getracht om een aandeel van de krant te kopen en zodoende mede-eigenaar te worden, maar was hier niet in geslaagd.⁹¹

1.4. De katholieke pers

De vierde en laatste door Van den Biesen onderscheiden substroming was die van de rooms-katholieken. Van den Biesen, die overigens zelf van oorsprong katholiek was, deelde hen in bij de liberale substromingen, omdat zij volgens hem geneigd waren tot samenwerking met de ultraliberalen, in de hoop hun eigen positie te kunnen versterken als de liberale beginselen verwezenlijkt werden.⁹²

De Noord-Brabander, waar Jan Wap als redacteur werkzaam was, was een belangrijke katholieke krant. Deze krant verscheen drie dagen per week (en was dus geen dagblad), was opgericht in 1829 en verscheen in 's-Hertogenbosch.⁹³

Volgens Van den Biesen voerde Wap een sterke invloed uit binnen de katholieke oppositie. Hij zou zich aan het hoofd van de katholieke oppositie geschaard hebben, omdat hij zich

88 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 381.

89 Ibidem, 281-284.

90 Visser, *De papieren spiegel*, 146-152.

91 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 377.

92 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 75-76.

93 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 76.

achtergesteld had gevoeld.⁹⁴ Rondom 1825 had Wap al via het blad *Katholikon* getracht om kritiek te uiten op de protestantse vorst.⁹⁵ Vanaf 1840 trachtte Wap de katholieke belangen in Noord-Brabant te verdedigen door de “constitutionelen” de hand te reiken.⁹⁶ Wap was ook bevriend met Eillert Meeter, die dankzij hem mogelijk contact had weten te leggen met Belgische democraten.⁹⁷

De samenwerking van Wap met ultraliberalen en radicalen lijkt nogal tegenstrijdig als men bedenkt dat dezelfde Wap de auteur is van het gedenkboek van de inhuldiging en feesttochten van Willem II. Waarschijnlijk is dit te wijten aan het feit dat de regering, zoals boven vermeld, oppositionele journalisten afkocht.⁹⁸ In zijn boek over de Nederlandse kranten spreekt Maarten Schneider niet voor niets over de ‘kameleonachtige’ Wap.⁹⁹

Ook *De Noord-Brabander* werd dus door middel van het afkopen van de redactie tot zwijgen (of in ieder geval tot kalmte) gebracht.¹⁰⁰ Dat was niet zonder reden. Onder redactie van de priester Judocus Smits was de toon van *De Noord-Brabander* namelijk steeds liberaler en feller geworden, totdat Smits zich in 1844 onder druk van kerkelijke superieuren moest matigen.¹⁰¹

Een andere belangrijke katholieke krant was *De Tijd*, opgericht in 1845 onder Smits. Deze krant had dus nooit verslag gedaan van de feesttochten uit de eerste regeringsjaren van de koning. Vanaf 1846 werd *De Tijd* in Amsterdam uitgegeven, om pas in 1849 een echt dagblad te worden.¹⁰²

1.5. De conservatieven

Tot slot waren er uiteraard ook conservatieve kranten, die zich aan de zijde der regering en monarchie schaarden. *De Amsterdamsche Courant* was een voorbeeld van een conservatieve,

94 Ibidem.

95 Van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard*, 194.

96 Schneider, *De Nederlandse krant*, 163.

97 Robijns, *Radicalen in Nederland*, 109.

98 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 284.

99 Schneider, *De Nederlandse krant*, 161-162.

100 Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*, 284.

101 Schneider, *De Nederlandse krant*, 164.

102 Ibidem, 162-164.

koningsgezinde krant. Deze krant was één van de oudste van dat moment: de eerste vermelding ervan in een bron, dateert uit het jaar 1619.¹⁰³

De *Amsterdamsche Courant* had begin 1814 een tamelijk officieel karakter gekregen, waarbij de krant was omgedoopt tot *Departementaal Dagblad van de Zuiderzee en Amsterdamsche Courant*. Vanaf 5 mei 1814 heette de krant echter weer gewoon *Amsterdamsche Courant*, overigens zonder dat er een duidelijke reden voor deze titelwijziging werd opgegeven. De berichten werden nu verdeeld over een officieel gedeelte en een niet-officieel gedeelte.¹⁰⁴

De krant bleef vrij conservatief, daar het stadsbestuur een sterke invloed uitoefende: in september 1847 dwong het Amsterdamse stadsbestuur de redacteurs om een artikel over de stedelijke verkiezingen te plaatsen.¹⁰⁵ Dat de krant een stuk liberaler geworden was onder leiding van S. Vissering, een voormalig medewerker van het *Algemeen Handelsblad* die vanaf 1 januari 1847 als hoofdredacteur van de *Amsterdamsche Courant* werkzaam was, werd blijkbaar niet gewaardeerd, en het stadsbestuur trachtte deze nieuwe richting tegen te gaan.¹⁰⁶

Het gevolg van deze censuur was dat Vissering in oktober 1848 besloot om zijn ontslag in te dienen.¹⁰⁷ Op het moment van zijn aantreden was de kwaliteit van de *Amsterdamsche Courant* al aan het dalen geweest, ten gevolge van de concurrentie van het *Handelsblad*.¹⁰⁸ Na zijn aftreden werd het formaat van de krant per 1 januari 1850 naar drie kolommen verkleind.¹⁰⁹

Wat waren de belangrijkste, invloedrijkste kranten onder Willem II, en in hoeverre maakten deze kranten deel uit van een politieke stroming? We hebben gezien dat de belangrijkste liberale kranten varieerden van ultraliberaal tot het gematigde rechtercentrum. Waar de katholieke en ultraliberale kranten dus een oppositionele positie aannamen, wensten de meer gematigde liberale kranten een onafhankelijke positie in te nemen, en waren zij de ene keer

103 W.P. Sautijn Kluit, *De Amsterdamsche Courant* ('s-Gravenhage 1867) 6; Schneider, *De Nederlandse krant*, 49.

104 Ibidem, 64-65.

105 Ibidem, 71.

106 Ibidem, 69-72.

107 Ibidem, 74.

108 Ibidem, 70.

109 Ibidem, 75.

dus kritischer dan de andere. De belangrijkste waren de ultraliberale *Arnhemsche Courant* en het gematigde *Algemeen Handelsblad*, dat een meer neutrale positie trachtte te bekleden. Van de katholieke kranten waren *De Noord-Brabander* en *De Tijd* de belangrijkste vertegenwoordigers.

Daarnaast waren er natuurlijk ook nog de conservatieve, regeringsgezinde kranten, die zich juist negatief uitspraken over de oppositie. Dit gold met name voor de *Amsterdamsche Courant*.

De meer kritisch ingestelde dagbladen kwamen soms in botsing met de regering, die hen trachtte te hinderen door wijzigingen in het zegelrecht en het aanspannen van processen. Ook werden invloedrijke journalisten en redacteurs soms afgekocht. Deze pogingen om opposanten het zwijgen op te leggen wijst op de sterke invloed die deze populaire kranten hadden.

Nu er een beeld geschetst is van de politieke stromingen van de Nederlandse pers, en de mate waarin tot aan 1840 oppositie gevoerd werd, zullen deze conclusies gebruikt in de volgende hoofdstukken gebruikt worden, om aan de hand daarvan te onderzoeken wat de pers naar aanleiding van het publieke vertoon van Koning Willem II schreef. Dan zal dus ook duidelijk worden in hoeverre deze stromingen in de reacties doorwerkten.

2. De inhuldiging

In het voorafgaande hoofdstuk zijn de verschillende politieke stromingen binnen de pers uiteengezet. In dit hoofdstuk zullen de reacties van de pers op de inhuldiging van de koning gegeven worden. Hierbij zal ook onderzocht worden in hoeverre de inhuldiging van Willem II afweek van die van zijn voorganger. Op de inhuldiging van Koning Willem II zou zijn grote voorliefde voor pracht en praal al duidelijk zichtbaar geweest zijn. Mede hierom wordt Willem II in de traditionele geschiedschrijving vaak afgezet tegen Willem I, die juist een burgerlijke instelling zou hebben gehad. Ook zou er juist vanwege die verschillen veel kritiek op de inhuldiging zijn geweest. De vraag is echter in hoeverre dit beeld terecht is. Was er wel echt een groot verschil met de inhuldiging van Willem I in 1815, of is die conclusie onjuist? En was er nu werkelijk zoveel kritiek op de inhuldiging, en de zogenaamde verschillen daarvan met de vorige? Dit zal ook aan de hand van de persstukken onderzocht worden, om te zien of de kranten een dergelijke vergelijking wel maakten. In hoeverre verschilde de inhuldiging van Willem II van die van zijn vader Willem I, en in hoeverre reageerden de kranten hierop? In dit hoofdstuk zal de pracht en praal rondom de inhuldiging uiteen worden gezet, waarna er een vergelijking met de inhuldiging van Willem I zal komen, en de reacties van de pers op dit alles.

2.1. De intocht en inhuldiging

Zoals vermeld is Willem II de geschiedenis ingegaan als een ridderlijk vorst, met een sterke voorliefde voor uiterlijk vertoon. De smaak en instelling van Willem II waren zichtbaar aanwezig op 27 november 1840, bij zijn intocht in Amsterdam, en tijdens zijn inhuldiging, die een dag later plaatsvond. Jan Wap beschreef de inhuldiging uitgebreid in het eerder al genoemde gedenkboek, waarbij hij Willem II omschreef als “Koninklijken Held”.¹¹⁰

De koninklijke familie reed op 27 november in reiskoetsen vanuit Den Haag, via Halfweg, naar het treinstation bij de Willemspoort, dat speciaal voor de gelegenheid was ingericht en waar de koninklijke regalia waren klaargelegd.¹¹¹ Deze regalia bestonden (en bestaan nog steeds) uit een kroon, scepter, rijksappel, rijkszwaard en vaandel. Het waren nieuwe kroonjuwelen, die speciaal voor de inhuldiging van de nieuwe vorst waren vervaardigd.

¹¹⁰ J.J.F. Wap, *Gedenkboek der inhuldiging en feesttogten van Zijne Majesteit Willem II 1840-1842* ('s-Hertogenbosch 1842) 2.

¹¹¹ Ibidem, 3.

De koninklijke familie rustte een kort moment in de stationshal, overigens zonder enige verversingen te gebruiken. Na deze pauze reden Willem II en zijn zoon, de kroonprins, te paard naar Amsterdam, met de koningin en de prinsessen in een staatsiekoets.¹¹² De koning reed de stad door met een grote ruitstoet: voorop reed een detachement kurassiers, gevolgd door de eerste en de tweede afdeling van de door burgers gevormde erewacht.¹¹³ Vervolgens kwam de koning, in generaalsuniform en gereden op een Engelse schimmel die bedekt was met een tijgervel.¹¹⁴ Het uniform dat hij droeg leek sterk op een Kozakkenuniform (wellicht beïnvloed door de Russische schoonfamilie van de koning)¹¹⁵ en het was gemaakt van donkerblauw fluweel, met goudkleurige versieringen, brede epauletten en een bijbehorende mantel en baret.¹¹⁶

De koning werd vergezeld door zijn zoons, de prinsen Willem, Alexander en Hendrik, en door zijn broer prins Frederik, met veertig Amsterdammers als lijfwachten.¹¹⁷ In een praalkaros volgden koningin Anna Paulowna, dochter prinses Sophie, schoondochter prinses Sophie van Württemberg en de gemalin van prins Frederik, prinses Louise van Pruisen, gevolgd door twee koetsen met Hofgevolg en nog enkele detachementen kurassiers.¹¹⁸ Achteraan volgden de rijtuigen van de burgemeester en notabelen, waarna de stoet werd gesloten door het korps van de Amsterdamse schutterij.¹¹⁹ Zo arriveerden de koning en zijn familieleden uiteindelijk op de Dam, alwaar zij hun intrek in het paleis namen.

De volgende dag, 28 november, werden er om 8 uur 's morgens honderd saluutschoten afgevuurd. Om 1 uur 's middags betrad de koning de Nieuwe Kerk, onder een gepluimd baldakijn, dat gedragen werd door generaals en vlagofficieren.¹²⁰ De Nieuwe Kerk van

112 Ibidem, 3-4.

113 Ibidem, 5-6.

114 Ibidem, 7.

115 J.A. Bornewasser, 'Koning Willem II', in: C.A. Tamse (red.), *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* (Alphen aan den Rijn 1977) 293; Bouman, *Op en om Oranje's troon*, 89.

116 Aletrino, *Drie koningen van Nederland*, 133.

117 Wap, *Gedenkboek*, 7.

118 Ibidem, 8.

119 Ibidem.

120 Bosscha, *Het leven van Willem den Tweede*, 424.

Amsterdam stond vol trofeeën en vlaggen, en er was een dure troon vervaardigd,¹²¹ verguld en drie treden boven de grond verheven.¹²² De regalia werden in de stoet megedragen door grootofficieren en Ministers van Staat.¹²³ Vervolgens hield de koning een rede, en vond de inhuldiging plaats: de Koning legde een eed van trouw af, waarop de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer op hun beurt trouw aan de Koning zwoeren. Ten slotte hield de predikant, ds. Wolterbeek, een toespraak, werd er een gebed gedaan en een psalm gezongen.¹²⁴ Na afloop werden er buiten strooipenningen uitgedeeld aan het volk.¹²⁵

2.2. De inhuldiging vergeleken

Was de inhuldiging van Koning Willem II nu zo anders geweest dan die van zijn vader? Biograaf Bosscha schreef in elk geval dat er de nodige kritiek op de pracht en praal was. Volgens hem was dit ook te wijten aan de grote rol die de koninklijke regalia bij deze inhuldiging speelden: bij de inhuldiging van Willem I zou dit veel minder het geval zijn geweest.¹²⁶ Mede hierdoor is er een soort traditioneel beeld ontstaan dat de inhuldiging van Willem I, vijftientig jaar eerder, veel soberder was. Laten we daarom de inhuldiging van Koning Willem I onder de loep nemen, en een vergelijking maken.

De inhuldiging van Koning Willem I vond plaats op 21 september 1815. Dat was opvallend laat, daar Willem I de koninklijke waardigheid al een halfjaar eerder had aanvaard. De inhuldiging van Willem I als Koning der Nederlanden vond niet in Amsterdam plaats, maar in Brussel.¹²⁷ Dat zijn inhuldiging in Amsterdam zou hebben plaatsgevonden, is een wijdverbreid misverstand: in Amsterdam had op 30 maart 1814 zijn inhuldiging als Soeverein Vorst plaatsgevonden.¹²⁸ Daarbij was geen sprake geweest van een ruitersstoet: de vorst zelf was te voet naar de Nieuwe Kerk gegaan, maar was al wel gekleed geweest in een

121 Bouman, J.J., *Op en om Oranje's troon* (Zaltbommel 1967) 89.

122 Wap, *Gedenkboek*, 15.

123 Ibidem.

124 Ibidem, 25-28.

125 A.J.P.H. van Cruyningen, *De inhuldiging van de Nederlandsche vorst* (Nijmegen 1989) 64.

126 Bosscha, *Het leven van Willem den Tweede*, 425.

127 Van Cruyningen, *Inhuldiging van de Nederlandsche vorst*, 33.

128 Ibidem, 23-25.

hermelijnen mantel en een gepluimde hoed.¹²⁹ In de Nieuwe Kerk waren vervolgens een rede gehouden door de President der Vergadering en door de Soevereine Vorst zelf, gevolgd door de officiële eedafleggingen, waarna de plechtigheid was afgesloten met een ‘godsdienstige plechtigheid’ waarbij de Amsterdamse predikant (en tevens overtuigd Orangist) Ds. Haack een redevoering hield, en er een zegen werd uitgesproken.¹³⁰

De inhuldiging van Willem I als Soverein Vorst was dus enerzijds veel soberder aangekleed dan die van Koning Willem II, maar vertoonde tegelijkertijd veel overeenkomsten: de volledige plechtigheid vond plaats in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, waarbij een protestantse predikant een preek hield. De Nieuwe Kerk was overigens om puur praktische redenen uitgekozen, gezien de gunstige locatie ervan, zo vlakbij de Dam.¹³¹

Het jaar daarop aanvaardde Willem I alsnog de koninklijke waardigheid en werd hij derhalve opnieuw ingehuldigd. Zoals gezegd doet de traditionele geschiedschrijving vermoeden dat de inhuldiging van Koning Willem I veel soberder was dan die van zijn opvolger. Gijsbrecht Karel van Hogendorp had echter al in mei 1815, op een vergadering over het opstellen van de Grondwet, beaamd dat de inhuldiging met veel waardigheid in het openbaar diende plaats te vinden, toen een Belgische collega hem erop attent maakte dat dergelijke inhuldigingen in België gewoonlijk in het openbaar plaatsvonden, en dus niet in besloten kring.¹³² De Grondwetsbepaling dat de inhuldiging onder de blote hemel diende plaats te vinden, stuitte wel op enig Belgisch verzet, maar werd uiteindelijk alsnog aangenomen.¹³³

Op 21 september 1815 vond de inhuldiging dus plaats in Brussel. Net als bij de inhuldiging van Willem II waren de leden der Staten-Generaal gezamenlijk aanwezig. De toespraak van de koning vond echter niet plaats in een kerk, maar in het Brusselse stadhuis. De koning was hierheen gereden met een stoet waarin cavalerie, wapenherauten en trompetters meereden. In tegenstelling tot wat zijn zoon in 1840 zou doen, reed Willem I niet te paard, maar in een koets. Dit was minder ridderlijk, maar niet per definitie sober: de koets was bespannen met

129 Ibidem, 24.

130 Ibidem, 25-28.

131 Ibidem, 110.

132 Ibidem, 36.

133 Ibidem, 110.

maar liefst acht paarden. Het vaandel en het rijkszwaard werden ook meegedragen in de stoet. De koning droeg een militair uniform, net zoals zijn zoon vijftientig jaar later zou doen.¹³⁴

De toespraken van de Koning en van de Voorzitter der Vergadering vonden dus plaats in het stadhuis van Brussel. De officiële inhuldiging zelf (dat wil zeggen: de wederzijdse eedaflegging) werd echter in de open lucht, op het Koningsplein voltrokken. Daarbij waren de koninklijke regalia aanwezig: de kroon, de scepter en de rijksappel. Na het voorlezen van de grondwet legde de koning, met ontbloot hoofd, de eed af, in zowel de Nederlandse als Franse taal, waarna de voorzitters der Eerste en Tweede Kamer ook allebei een tweetalige eed aflegden.¹³⁵ Na afloop werden er strooipenningen op het plein gestrooid, hoewel dit bijna alleen maar koperstukken waren.¹³⁶ Ter afsluiting van de plechtigheid werd in de kathedraal van Sint-Goedele een Te Deum gezongen.¹³⁷

Als men de twee koninklijke inhuldigingen vergelijkt ziet men duidelijke verschillen, maar ook sterke overeenkomsten. Beide koningen droegen een militair uniform en hermelijnen mantel, een gebruik dat in weinig andere Europese voorkomt.¹³⁸ Ook hadden ze allebei koninklijke regalia vervaardigd voor hun inhuldiging en lieten ze penningen uitstrooien onder het volk.

Zoals gezegd menen meerdere biografen, waaronder Bosscha, ten onrechte dat de regalia bij de inhuldiging van Koning Willem I een veel minder grote rol speelden dan bij Willem II. Van Cruyningen heeft op deze fout gewezen, en is zelfs van mening dat Bosscha hiermee een fout beeld van de Brusselse inhuldiging heeft onderstreept.¹³⁹ Op de inhuldiging van Willem I waren dezelfde soort regalia aanwezig als op de inhuldiging van Willem II: een kroon, een scepter, een rijksappel, een rijkszwaard en een vaandel. Wel waren de kroonjuwelen van Willem II volgens experts veel eleganter en met beter vakmanschap gemaakt.¹⁴⁰ Ook andere historici hebben het foutieve beeld van het belang der regalia onderstreept: volgens hen zou er onder de veelal verpauperde bevolking veel kritiek op de pracht en praal geweest zijn, die

134 Ibidem, 40-41.

135 Ibidem, 43.

136 Ibidem, 44-45.

137 Ibidem, 45.

138 Ibidem, 113.

139 Ibidem, 66.

140 Ibidem, 61.

volgens velen te ver ging. Ook zou er kritiek zijn geweest op de overdaad aan versieringen in de Nieuwe Kerk. Tegelijkertijd zou men zich hierbij de ‘sobere plechtigheid’ van de inhuldiging van Willem I herinnerd hebben.¹⁴¹ En dat terwijl de inhuldiging van Willem I dus helemaal niet zoveel soberder dan die van Willem II was.

Wanneer men de verschillende inhuldigingen echter vergelijkt moet men al gauw concluderen dat de verschillen eigenlijk helemaal niet zo groot waren. De regalia zelf zullen dus niet per definitie een kritiekpunt geweest zijn. Kritiek ging hooguit uit naar het feit dat in 1840 al deze attributen megedragen werden in de Koninklijke stoet, terwijl dat in de voorafgaande inhuldigingen (en overigens ook in alle navolgende) niet het geval geweest was; toen werden enkel het Rijkszwaard en de Rijksstandaard in de stoet megedragen door officieren.¹⁴²

Als we naar de grotere verschillen tussen beide inhuldigingen kijken, zien we toch dat Willem I een iets minder militaristische rol aannam, door niet te paard maar per koets te gaan. Maar dat maakte de inhuldiging niet zozeer soberder. Bovenal had de inhuldiging van Koning Willem I een minder protestants karakter dan die van zijn opvolger, daar er in de inhuldiging van 1815, een Te Deum gezongen werd in een Brusselse kathedraal. Wellicht lagen hier politieke motieven aan ten grondslag: niet voor niets vond de plechtigheid in Brussel plaats en werd de eed in twee talen afgelegd, zodat ook de inwoners van de Zuid-Nederlandse provincies betrokken zouden raken bij de plechtigheid.

De inhuldiging van Willem II leek meer protestants, daar deze volledig plaatsvond in de Nieuwe Kerk, en er niet alleen een psalm werd gezongen naar protestantse vertaling, maar ook een toespraak door een predikant werd gehouden. In 1814 was er weliswaar ook sprake van een preek door een hervormd predikant, maar het verschil was dat er toen sprake was van een aparte staatkundige plechtigheid en een godsdienstige. Volgens het officiële programma waren beide zaken gescheiden, ofschoon zij in de praktijk naadloos in elkaar overliepen. Bovendien werd er in 1814 geen psalm gezongen en in 1840 wel.¹⁴³

De inhuldiging van 1814 mocht dan een vrij protestants karakter hebben gehad, de plechtigheid van 1815 had dat in het geheel niet. Waarom de inhuldiging van Willem II dan wel weer zo’n protestants karakter had blijft onduidelijk. Men kan beargumenteren dat er minder behoefte was om rekening te houden met de katholieken na de Belgische 141 J.G. Kikkert, *De Drie Oranje Koningen: Willem I, Willem II, Willem III* (Soesterberg 2010) 112; Aletrino, *Drie koningen van Nederland*, 133-134.

142 Van Cruyningen, *Inhuldiging van de Nederlandsche vorst*, 111.

143 Van Cruyningen, *Inhuldiging van de Nederlandsche vorst*, 112.

onafhankelijkheid, maar een echt sluitende verklaring is hiermee niet gegeven. Het is namelijk wel opvallend als men bedenkt dat Willem II relatief los en tolerant was op het terrein van godsdienst. Sterker nog: hij voelde zich juist aangetrokken tot de uiterlijk meer verfraaide katholieke kerk, terwijl hij de interieurs van protestantse kerken te strak en te deprimerend vond.¹⁴⁴

2.3. De pers en de inhuldiging

De intocht in Amsterdam en de inhuldiging van Willem II vormden een nationale gebeurtenis, die in alle nieuwsbladen besproken werd. Over enige verschillen met de inhuldiging van Willem I werd echter in geen van de bestudeerde dagbladen iets vermeld, wat doet vermoeden dat de verschillen niet erg opvielen, of in elk geval geen punt van kritiek waren. Ook waren er, in tegenstelling tot wat Bosscha beweerde, maar weinig kranten die daadwerkelijk kritiek leverden op de pracht en praal.

In de *Arnhemsche Courant*, die toch bekend stond om haar kritische houding, werd niet veel over de pracht en praal geschreven; er werd vooral gewezen op constitutionele onjuistheden rondom de inhuldiging. Het liberale dagblad beklagde zich erover dat, volgens de grondwet, de inhuldiging bij het aanvaarden der regering had horen plaats te vinden, terwijl de plechtigheid nu meer dan zeven weken later had plaatsgevonden. Ook wees de *Arnhemsche Courant* erop dat, volgens de grondwet, de koninklijke waardigheid enkel in geval van overlijden op de troonopvolger kon overgaan, wat nu ook niet het geval was geweest.¹⁴⁵

De *Arnhemsche Courant* had dus wel degelijk kritiek op de inhuldiging, maar deze kritiek was meer van inhoudelijke aard. Over het militaire vertoon van de koning en alle pracht en praal werd door de *Arnhemsche Courant* niet geschreven: het werd in feite gewoon genegeerd. Van enige vergelijking met de inhuldiging van Koning Willem I was ook geen sprake.

Het meer gematigde *Algemeen Handelsblad* schreef veel positiever over het aantreden van Koning Willem II. Zowel de intocht in Amsterdam als de inhuldiging kregen een uitgebreide beschrijving. Bij de intocht werd over de verschijning van de koning echter niet veel bijzonders vermeld.¹⁴⁶ De dag daarop, in het uitgebreide verslag van de inhuldiging, merkte

144 Kikkert, *De Drie Oranje Koningen*, 107.

145 *De Arnhemsche Courant*, 1 december 1840, 1.

146 *Algemeen Handelsblad*, 28 november 1840, 2.

men op dat ‘niet de uiterlijke praal, die trouwens eenvoudig was in vergelijking met andere soortgelijke plegtigheden, en ontgaan van knellende ceremoniën’ een diepe indruk maakte, maar dat vooral de toespraak van de koning zelf, en zijn minzame verschijning indrukwekkend waren geweest.¹⁴⁷ Een opvallend standpunt: volgens dit dagblad was de inhuldiging dus juist van een vrij sobere en eenvoudige aard.

Het *Algemeen Handelsblad* beschouwde de inhuldiging bovendien als het sluiten van een verbond tussen de vorst en het volk.¹⁴⁸ Zij zagen de monarchie dus op verlichte wijze: als een verbond ter dienste van de bevolking. In de beschouwing van het jaar 1840 werd de aanvaarden van de regering door Willem II omschreven als een zaak die van alle kanten werd toegejuicht. ‘Elk regtgeaard staatsburger gevoelt, dat alsdan de dag van 28 November 1840 een dag van zegen en geluk voor Nederland zijn geweest; ieder zegt alsdan den nieuwen Vorst reeds voor ’s hands dank voor deze edele gewrochten, roemrijker en grooter dan de zeges, door ’s veldheers moed en beleid op het slagveld behaald; en eene burgerkroon wacht het hoofd, sedert ruim het vierde eener eeuw door oorlogslauwen gesierd.’¹⁴⁹ Erg lovende taal dus, waarmee parallellen werden getrokken met het militaire verleden van Willem II.

Vergelijkingen met de inhuldiging van Willem I waren opnieuw afwezig, maar wanneer men zich herinnert dat het *Algemeen Handelsblad* de inhuldiging als een sobere, eenvoudige plechtigheid leek te beschouwen, wordt in elk geval duidelijk dat het *Handelsblad* de inhuldiging van Willem II zeker niet beschouwde als veel grootser en meer pronkzuchtig dan die van zijn voorganger.

De *Amsterdamsche Courant* toonde veel ontzag voor de pracht en praal bij de intocht van de koning in Amsterdam, waar in een buitengewoon nummer op uitgebreide wijze verslag van gedaan werd. ‘Inkomende, staat men verbaasd over zoo veel majesteit en pracht.’¹⁵⁰ De toon van het verslag was uitgesproken positief. Van enige vergelijking met de vorige inhuldiging was opnieuw geen sprake. Er was in elk geval wel duidelijk sprake van ontzag voor de pracht en praal op de inhuldiging van Koning Willem II.

De Noord-Brabander daarentegen liet zich wel degelijk kritisch uit over de pracht en praal tijdens de inhuldiging van Koning Willem II. Het belangrijkste kritiekpunt voor deze katholieke krant was echter niet per definitie de pracht en praal, maar het protestantse karakter

147 *Algemeen Handelsblad*, 29 november 1840, 1.

148 *Algemeen Handelsblad*, 20 november 1840, 1.

149 *Algemeen Handelsblad*, 5 januari 1841, 1.

150 *Amsterdamsche Courant*, 28 november 1840, 1.

van de inhuldiging. Niet alleen het gebruik van de protestantse Nieuwe Kerk te Amsterdam was dit katholieke nieuwsblad een doorn in het oog; ook stoorde de krant zich aan het feit dat er een toespraak en een gebed werden gehouden door een protestantse predikant en dat er een psalm werd gezongen volgens de protestantse vertaling. Dit alles zou volgens *De Noord-Brabander* in strijd zijn met de scheiding van staat en godsdienst.

De Noord-Brabander had overigens ook kanttekeningen bij de pracht en praal, ondanks dat zij meer kritiek uitoefende op de godsdienstige elementen van de inhuldiging. *De Noord-Brabander* was blijkbaar niet erg te spreken over de koninklijke regalia, die volgens de krant niet in de grondwet vermeld stonden en derhalve niet nodig zouden zijn geweest.¹⁵¹ Dat dergelijke regalia ook op de inhuldiging van Koning Willem I aanwezig waren geweest, werd in het kritische artikel nergens opgemerkt.

In hoeverre verschilde de inhuldiging van Willem II van die van zijn vader Willem I, en in hoeverre reageerden de kranten hierop? We hebben gezien dat er op de inhuldiging van Willem II veel pracht en praal aanwezig was. Wanneer men echter een nauwkeurige vergelijking maakt met de inhuldiging van Willem I, kan men niet anders concluderen dan dat de eerste inhuldiging niet veel minder groots opgezet was dan de tweede. De inhuldiging van Willem I was zeker niet soberder. Weliswaar reed Willem I op plechtstatige wijze in een koets, in plaats van dat hij als een militaire triomfator te paard ging, maar ook hij droeg een militair uniform. Op beide inhuldigingen waren de grondwet en de regalia aanwezig. De regalia van Willem II waren niet in groter aantal; zij waren enkel met groter vakmanschap gemaakt en van een iets fraaiere vorm. Belangrijker is het verschil in de locaties: de inhuldiging van Willem II vond volledig in de protestantse Nieuwe Kerk plaats, met een toespraak van een predikant en een psalmgezing; de inhuldiging van Koning Willem I vond plaats in de open lucht, terwijl enkel na afloop een gezang in de Brusselse kathedraal, een katholieke kerk dus, werd gehouden. Dit alles waarschijnlijk om ook de banden met de Belgische bevolking te versterken, een element dat zowel op de inhuldiging van Willem I als Soeverein Vorst als op de inhuldiging van Koning Willem II afwezig was.

De kranten leken ook geen nadruk op de zogenaamde verschillen tussen beide inhuldigingen te leggen. De inhuldiging van Willem II werd niet neergezet als grootser en meer pronkzuchtig dan die van Koning Willem I. Kritiek op de inhuldiging was amper aanwezig. Wel wees de *Arnhemsche Courant* op punten die in strijd met de Grondwet zouden zijn, maar dit was meer inhoudelijke kritiek, die dus niet gericht op de pracht en praal tijdens

151 *De Noord-Brabander*, 3 december 1840, 1.

de inhuldiging. De pracht en praal werd door deze krant juist genegeerd. De enige kritiek die direct op de pracht en praal was gericht, was afkomstig uit *De Noord-Brabander*, maar dit katholieke nieuwsblad was vooral verontwaardigd over het protestantse karakter van de inhuldiging. Een vergelijking met de meer seculiere inhuldiging van Willem I werd echter ook door *De Noord-Brabander* niet gemaakt, terwijl die juist hier op haar plaats zou zijn. Haar kritiek op de regalia werd in ieder geval niet beargumenteerd met de onjuiste aanname dat dergelijke regalia op de inhuldiging van Koning Willem I een veel kleinere rol zouden hebben gespeeld. De kranten hebben de geringe verschillen tussen beide inhuldigingen dus niet besproken, en hadden ook erg weinig kritiek op de inhuldiging als zodanig. Het blijft dus de vraag hoe Bosscha er bij kwam dat er zoveel kritiek op de pracht en praal van de inhuldiging was. In de pers was er blijkbaar niet veel kritiek, en indien deze er was, was dit minder op de pracht en praal gericht, en meer op de constitutionele onjuistheden rondom de inhuldiging, en het feit dat de inhuldiging een sterke religieuze partijdigheid leek te vertonen. Bosscha's bewering dat de regalia op de inhuldiging van Koning Willem I bijna geen rol speelden, is ook onjuist gebleken. De biograaf liet als historicus de nodige steken vallen, en liet zich in dergelijke beweringen waarschijnlijk eerder leiden door algemene aannames dan door historisch onderbouwde feiten.

Het verschil tussen beide inhuldigingen was dus beperkt, en de pers maakte dan ook geen melding van verschillen, terwijl de meeste kranten ook geen echte kritiek op de pracht en praal hadden: de meeste schreven er positief over, en slechts een enkele oppositionele krant had kritiek, of negeerde het gewoon.

3. Opening der Staten-Generaal

De inhuldiging van Koning Willem II was dus met groots vertoon gedaan, maar dit was geen unicum in de Nederlandse geschiedenis geweest. De opening der Staten-Generaal werd door Willem II echter wel op unieke wijze voltrokken. Ook dit was een aanleiding voor de koning om zich als een ridderlijk vorst te gedragen. En opnieuw kon, volgens meerdere historici, niet iedereen dit vertoon waarderen, omdat het volgens sommigen veel weg had van een militaire demonstratie.¹⁵² De vraag is echter of dit de pers nu werkelijk opviel. Zo ja, dan rijst de vraag in hoeverre de pers ook aanstoot nam aan al dit militaire vertoon. In hoeverre werd het martiale vertoon op Prinsjesdag door de kranten besproken en wellicht bekritiseerd?

De eerste keer dat Willem II als drager van de koninklijke waardigheid de gezamenlijke vergadering der Staten-Generaal opende, was op 19 oktober 1840, nog voor zijn officiële inhuldiging. Bij deze Opening der Staten-Generaal reed Koning Willem II, net als bij de intocht in Amsterdam, op triomfantelijke wijze te paard door Den Haag, gekleed in huzarenuniform en begeleid door zijn zonen Alexander en Hendrik, en zijn broer Frederik. Zij werden dan voorgegaan door grootofficieren, en gevolgd door meerdere hoge officieren. Er waren ook veel cavaleristen aanwezig in de stoet.¹⁵³

Zo zou de koning dat elk jaar weer opnieuw doen: elk jaar begaf hij zich met Prinsjesdag in een ruitersstoet naar het Binnenhof. In de regeringstijd van Willem I was het gebruikelijk geweest dat de koning op Prinsjesdag per koets naar de Ridderzaal ging, maar Willem II ging dus te paard, waarmee hij de stoet een meer militaristische uitstraling gaf, alsof hij een grootse triomftocht hield. Dit lijkt in lijn met zijn ridderlijke neigingen: was vooral om hem een indrukwekkender verschijning te geven, want hij was maar een kleine, tengere man. Om diezelfde reden was zijn vader overigens ook vaak te paard verschenen, en de enige reden dat de stadhouder Prins Willem V dit niet had gedaan, was dat hij een slecht ruiter was.¹⁵⁴ Maar het moge in ieder geval duidelijk zijn dat Willem II zichzelf iets ridderlijks en triomfantelijks probeerde te geven met zijn rijtoeren.

¹⁵² Aletrino, *Drie koningen van Nederland*, 132.

¹⁵³ D. Hermans en D. Hooghiemstra, *'Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren': ooggetuigen van de koningen van Nederland, 1813-1890* (Amsterdam 2008) 151; A.J.P.H. van Cruyningen, *Prinsjesdag. Een geschiedenis van de plechtige ontmoeting tussen Koning en Staten-Generaal*. (Kampen 1999) 30.

¹⁵⁴ J.G. Kikkert, *De misstappen van een koning: Willem II 1792-1849* (Soesterberg 2002), 71.

De precieze reacties op dit vertoon zijn in de literatuur niet eenvoudig te achterhalen. De meeste biografen richten zich vooral op de speciale gebeurtenissen in het leven van Willem II, en lijken hierbij zaken als Prinsjesdag, die meer tot de jaarlijkse formaliteiten behoorden, te vergeten. Aletrino maakt melding van kritiek op de militaire triomftocht, maar daar er in deze biografie geen bronvermelding of annotatie voorkomt loopt het spoor hier al snel dood. Wat dit betreft is de literatuur dus ernstig in gebreke gebleven. Cornelis Tamse schetst echter een ander beeld. Volgens hem kwam de kritiek op dit martiale vertoon vooral van de politici; de militaire instelling viel wel enigszins uit de toon, maar dit kwam vooral omdat Nederland een burgerlijk land was, dat maar zich maar weinig met oorlog bezighield en een laag budget had voor de krijgsmacht.¹⁵⁵ In elk geval schijnt toekijkende massa juist veel geestdrift en waardering voor deze verschijningen getoond te hebben.¹⁵⁶

Wanneer men de persstukken uit die periode echter bestudeerd moet men al snel concluderen dat de kritiek uit deze hoek beperkt bleef. Ook bij de jaarlijkse opening der Staten-Generaal werd er door de kranten niet veel aandacht besteed aan de pracht en praal en de militaristische uitstraling die de koning aan de stoet door Den Haag gaf. Zelfs de toch vrij kritisch ingestelde *Arnhemsche Courant* reageerde kritisch noch lovend. Opnieuw leek de *Arnhemsche Courant* het militaire vertoon eerder te negeren. Meerdere keren werd de opening der Staten-Generaal kortweg omschreven als ‘met de gebruikelijke plegtigheden’.¹⁵⁷

De eerste keer, in 1840, werd er zelfs helemaal niets over plechtigheden vermeld. ‘De aanspraak, waarmede Z.M. de koning de gewone zitting der Staten-Generaal geopend heeft, luidt als volgt: [...]’¹⁵⁸ is de zin waarmee de *Arnhemsche Courant* bij het verslag van de eerste Prinsjesdag van Willem II met de deur in huis valt. In latere jaren werd deze omschrijving niet meer continu hergebruikt, maar veel aandacht werd er nog steeds niet aan de triomfantelijke ruitersstoet besteed. In 1845 werd simpelweg vermeld dat de koning om 1 uur van Paleis Kneuterdijk vertrok en zo naar het Binnenhof reed.¹⁵⁹ In 1847 werd het vertrek vanaf het paleis onvermeld gelaten, en werd het artikel geopend met het begin van de bijeenkomst: ‘Na een kort tijdsverloop wordt de komst van Z.M den koning aangekondigd, die zich met HH.

155 C.A. Tamse, *Het huis van Oranje en andere politieke mythen* (Amsterdam, 2002) 229.

156 Ibidem, 51.

157 *De Arnhemsche Courant*, 20 oktober 1841; Ibidem, 19 oktober 1842, 1; Ibidem, 18 oktober 1843, 1; Ibidem, 23 oktober 1844, 1; Ibidem, 21 oktober 1846, 2.

158 *De Arnhemsche Courant*, 21 oktober 1840, 2.

159 *De Arnhemsche Courant*, 22 oktober 1845, 2.

KK. HH. den prins van Oranje, prins Hendrik en prins Frederik der Nederlanden, op de wijze in het programma omschreven, naar het gebouw der Staten-Generaal begeven heeft.’¹⁶⁰ In 1848 wordt de tocht van de koning in precies dezelfde bewoordingen omschreven.¹⁶¹

De *Arnhemsche Courant* schreef dus vrij neutraal over het ridderlijk gedrag van de koning op Prinsjesdag: eigenlijk werd de militaire aard van de stoet niet besproken en werd de pracht en praal amper genoemd. De toon van de krant was op dit terrein bijna onverschillig te noemen. Kritiek ging eerder uit naar de troonredes, die volgens de krant nietszeggend waren. Dit was vooral merkbaar in het nummer van 21 oktober 1846, waarin de troonrede (samen met alle voorafgaande troonredes) als onbeduidend werd afgedaan, behalve op het punt dat er plannen waren voor een grondwetsherziening.¹⁶²

Deze wens om een sterke grondwetsherziening keerde inderdaad vaker terug in de *Arnhemsche Courant*. De krant uitte op de eerste dag van 1842 een sterke ontevredenheid over de onvervulde wens om een constitutioneel bestuur, terwijl een dergelijk bestuur volgens haar wel beloofd was.¹⁶³ In diezelfde periode hekelde de krant de grondwetswijziging van 1840, die te beperkt zou zijn geweest. ‘Zoo geraakte men er eindelijk toe om al het nut van de instelling des erfelijken scepters te kunnen trekken, zonder er de bezwaren van te beloopten.’¹⁶⁴ In dezelfde passage werd ook de koninklijke onschendbaarheid gehekelde. Met het aanbreken van het jaar 1843 uitte de krant dezelfde teleurgestelde kritiek als een jaar daarvoor. De koning zelf wordt echter van kritiek gespaard: ‘Veel verwachtte de natie van Willem II; zijn ridderlijke aard, zijn liberale gezindheid schenen haar alle goeds te beloven.’¹⁶⁵ Willem II werd hier dus eerder in zijn ridderlijke gedrag bevestigd, dan dat hij erop bekritiseerd werd.

Het *Algemeen Handelsblad* publiceerde de tekst van de troonrede meerdere malen niet eens. Eén van die keren was in het jaar 1842. Dat de koning op weg naar de Ridderzaal, en later op de terugweg naar het paleis, werd vergezeld door zijn zoons en zijn broer werd nog wel vermeld, maar over plechtigheden of uiterlijk vertoon werd in het geheel niets gezegd.¹⁶⁶ In 1843 en 1846 sprak het *Handelsblad* net als de *Arnhemsche Courant* van ‘gebruikelijke

¹⁶⁰ *De Arnhemsche Courant*, 20 oktober 1847, 3.

¹⁶¹ *De Arnhemsche Courant*, 18 oktober 1848, 2.

¹⁶² *De Arnhemsche Courant*, 21 oktober 1846, 1.

¹⁶³ *De Arnhemsche Courant*, 1 januari 1842, 1.

¹⁶⁴ *De Arnhemsche Courant*, 31 juli 1841, 1.

¹⁶⁵ *De Arnhemsche Courant*, 1 januari 1843, 1.

plegtigheden'.¹⁶⁷ Soms werden er omschrijvingen gebruikt die het militaire vertoon bijna geheel negeerden: in 1847 werd de troonrede voorafgegaan door een tekst over de voorbereidingen in de Ridderzaal, waarna de komst van de koning aldaar werd aangekondigd.¹⁶⁸ In 1848 was de inleidende tekst praktisch hetzelfde als het jaar daarvoor. Er werd echter ook nog vermeld dat de koning na afloop 'op vastgestelde statelijke wijze' terugreed naar het paleis,¹⁶⁹ waarmee de militaristische stoet dus niet volledig genegeerd werd, al is de omschrijving opnieuw erg kort, bondig en onverschillig. Andere keren werd er van enige plechtigheden en vertoon niet eens melding gemaakt. Dit was in 1845 het geval, waarbij de troonrede zonder enige inleidende tekst gepubliceerd werd.¹⁷⁰ In 1844 ontbrak zelfs de tekst van de troonrede zelf, maar werd er wel een uitgebreide kritische tekst over de troonrede geplaatst.¹⁷¹ In de meeste gevallen werd er door het *Handelsblad* dus met onverschilligheid op het vertoon gereageerd, of werd het zelfs genegeerd. De enige uitzondering hierop vormt het jaar 1840, waarin melding gemaakt werd van een geestdriftige menigte, en van 'het schoone paard, waarop Hoogstdezelve gezeten was'.¹⁷² Deze eerste maal werd er dus voor de enige keer wat aandacht besteed aan het feit dat de koning te paard ging op Prinsjesdag. Maar hoewel het paard als schoon omschreven werd, werd de ruitersstoet verder niet als een zeer ongewone zaak behandeld.

De Noord-Brabander maakte in 1840 ook geen enkel gewag van opvallend uiterlijk vertoon van de koning. Het bleef bij de publicatie van de troonrede.¹⁷³ Dit was ook in 1841 het geval. In 1842 werd er een korte zakelijke inleiding gegeven. 'Deze plegtigheid der opening van de zitting der Staten-Generaal heeft heden overeenkomstig de bepalingen van het daaromtrent bekend gemaakte Programma plaats gehad.'¹⁷⁴ Geen speciale vermelding over de militaire stoet dus. Wel werden de reacties van de toeschouwers, zowel op de heenweg als op

166 *Algemeen Handelsblad*, 19 oktober 1842, 1.

167 *Algemeen Handelsblad*, 17 oktober 1843, 2; *ibidem*, 20 oktober 1846, 1.

168 *Algemeen Handelsblad*, 19 oktober 1847, 2.

169 *Algemeen Handelsblad*, 17 oktober 1848, 2.

170 *Algemeen Handelsblad*, 21 oktober 1845, 2.

171 *Algemeen Handelsblad*, 23 oktober 1844, 1.

172 *Algemeen Handelsblad*, 21 oktober 1840, 1.

173 *De Noord-Brabander*, 22 oktober 1840, 2-3.

174 *De Noord-Brabander*, 20 oktober 1842, 2-3.

de terugtocht, benadrukt, en hun blijken van ‘verkleefdheid en trouw’.¹⁷⁵ In 1843 werd in de inleidende tekst juist aandacht besteed aan het protocol in de Ridderzaal, met een vermelding dat de koning na afloop ‘op de vastgestelde statelijke wijze’ terugreed naar het paleis.¹⁷⁶ In 1844 sprak zij van het ‘gewone ceremonieel waarmede de vergadering der staten-generaal op heden wordt geopend’.¹⁷⁷ Ook in 1845 werd de plechtigheid als ‘gewoon’ omschreven.¹⁷⁸ Dat moet men waarschijnlijk niet te letterlijk nemen, maar het moge duidelijk zijn dat ook *De Noord-Brabander* de plechtigheden op Prinsjesdag als gebruikelijk achtte, zonder er verder heel veel belang aan te hechten. In 1849 werd ook een nuchtere, korte omschrijving gebruikt, maar ditmaal zonder dat er zelfs maar aan plechtigheden werd gerefereerd. De koning reed ‘op de wijze bij het Programma omschreven’ naar de Ridderzaal.¹⁷⁹

De Amsterdamsche Courant hield de omschrijvingen van plechtigheden in de eerste jaren ook neutraal. In 1841 en 1842 werd de troonrede zonder een inleidende tekst gepubliceerd. In 1842 werd echter de volgende dag nog wel een korte tekst gepubliceerd over de ‘aanzienlijke menigte, die luide blijken gaf van dezelve liefde voor en gehechtheid aan den Koning. Z.M. beantwoordde deze blijken van gehechtheid en trouw met de Hem eigene minzaamheid.’¹⁸⁰ In de jaren daarop bleven de omschrijvingen qua toon praktisch hetzelfde. De beschrijvingen bleven vrij neutraal, waarbij weinig of zelfs geen aandacht aan de militaire pracht en praal van de koning geschonken werd. ‘Heden is de gewone Zitting der Staten-Generaal door Z.M. den Koning met de gebruikelijke plechtigheden, geopend,’¹⁸¹ luidde de tekst in 1843. In 1844 vertoonde de inleiding bij de troonrede sterke overeenkomsten met die van het jaar daarvoor, behalve dat het zittingjaar (1844-1845) er nu bij vermeld werd.¹⁸²

In de drie jaar daarna werden de plechtigheden niet eens besproken. Pas in 1847 werd er ook verslag gedaan van de terugtocht naar het paleis, waarbij op positieve wijze over de koning en zijn verschijning gesproken werd. ‘Het is een plechtig en belangrijk oogenblik,’

175 Ibidem.

176 *De Noord-Brabander*, 19 oktober 1843, 3.

177 *De Noord-Brabander*, 22 oktober 1844, 3.

178 *De Noord-Brabander*, 21 oktober 1845, 3.

179 *De Noord-Brabander*, 15 februari 1849, 2.

180 *Amsterdamsche Courant*, 19 oktober 1842, 2.

181 *Amsterdamsche Courant*, 17 oktober 1843, 1.

182 *Amsterdamsche Courant*, 22 oktober 1844, 1.

waarbij ook melding werd gemaakt van ‘de Koning, omkleed met al zijne hooge waardigheid’.¹⁸³ Dit was de enige maal dat de *Amsterdamsche Courant* de plechtigheid op Prinsjesdag niet op neutrale wijze beschreef, maar juist op een positieve, lovende wijze. Van kritiek was dus ook in deze krant geen sprake, al lag dat ook wel in de lijn der verwachtingen.

Als we de kleinere, minder belangrijke kranten doornemen, moeten we ongeveer hetzelfde concluderen als bij de voorafgaande nieuwsbladen: er werd eigenlijk maar weinig aandacht geschonken aan het publieke vertoon van de koning op Prinsjesdag. De toon van de artikelen over Prinsjesdag varieerde meestal van neutraal tot positief. Zo vermeldde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in 1844 wel degelijk hoe de koning te paard naar de Ridderzaal trok, ‘omgeven door eenen luisterrijken staf’¹⁸⁴, maar daar bleef de omschrijving dan ook bij. Ook het jaar daarop ging de tekst niet veel verder dan dit. De eerste zin was zelfs zeer zakelijk: ‘De opening heeft heden overeenkomstig de bepalingen van het daaromtrent gemaakte programma plaats gehad.’¹⁸⁵ Het bericht werd echter wel afgesloten met de melding dat de koning na afloop op de ‘vastgestelde statelijke wijze’ naar het paleis terugkeerde.

De *Bredasche Courant* maakte in 1840 wel melding van een menigte die de koning op de terugtocht naar het paleis toejuichte, maar van het uiterlijk vertoon zelf werd niets gezegd.¹⁸⁶ In 1843 maakte de *Bredasche Courant* ook gebruik van de inleiding waarin over ‘gebruikelijke plegtigheden’ gesproken werd.¹⁸⁷

De enige krant die in 1840 echt uitgebreid aandacht aan de koninklijke stoet schonk was het *Dagblad van 's-Gravenhage*, waarin, in een buitengewoon nummer, de stoet uitgebreid beschreven werd. ‘Heden heeft Z.M., te paard gezeten, vergezeld van Hoogstdeszelfs Zonen, den Prins van Oranje en Prins Alexander, gelijk mede Z.K.H. Prins Frederik der Nederlanden, voorafgegaan en gevolgd door eenen luisterrijken stoet, bestaande uit Hoogstdeszelfs militair Huis, vijf hofkoetsen, waarvan vier met zes paarden bespannen, in welke de Grootofficieren en Kamerheeren van Z.M. gezeten waren; de afdeeling curassiers no. 3, daartoe uit Leiden

183 *Amsterdamsche Courant*, 20 oktober 1847, 1

184 *Nieuwe Rotterdamsche Courant: staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad*, 22 oktober 1844, 1.

185 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 21 oktober 1845, 1.

186 *Bredasche Courant*, 22 oktober 1840, 2.

187 *Bredasche Courant*, 19 oktober 1843, 2.

gekomen, en een eskadron lanciers, zich naar de vergadering der Staten-Generaal begeven, en de gewone zitting van de beide kamers geopend.’¹⁸⁸

In 1841 bleef de uitgebreide omschrijving van de stoet echter achterwege, en werd er enkel vermeld dat de koning werd vergezeld door zijn zonen en ‘eenen luisterrijken stoet’.¹⁸⁹ Dat geldt ook voor het jaar 1842.¹⁹⁰ Hoewel het *Dagblad van 's-Gravenhage* de troonrede elk jaar besprak in een extra nummer, werd er aan de pracht en praal rondom de koninklijke stoet maar weinig aandacht besteed. In 1848 was er wel bijzonder veel aandacht voor de menigte die de koning toejuichte, die volgens de Haagse krant opvallend groot was: ‘Overal werd het geëerbiedigd Hoofd van den Staat met levendige blijken van gehechtheid en liefde ontvangen en begroet, die op nieuw getuigden van den innigen band, die tusschen *Oranje* en *Nederland* bestaat.’¹⁹¹

Als men al deze verschillende krantenartikelen met elkaar vergelijkt, blijkt al snel dat zij opvallend veel overeenkomsten vertonen. Zo is daar de omschrijving van de opening en het uiterlijk vertoon eromheen als ‘de gebruikelijke plegtigheid’, een omschrijving die men terugvinden kan in de *Arnhemsche Courant*, het *Algemeen Handelsblad*, *De Noord-Brabander*, de *Amsterdamsche Courant* en de *Bredasche Courant*. Sommige van deze kranten, zoals de *Arnhemsche Courant*, gebruikten deze omschrijving in de loop der jaren zelfs meerdere keren. Ook het spreken van een luisterrijke stoet of staf kwam in meerdere kranten voor, bijvoorbeeld in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Meerdere malen werd de nadruk meer gelegd op het protocol van de gezamenlijke vergadering, waarna de stoet van de koning pas na enige tijd geïntroduceerd werd.

In hoeverre werd het martiale vertoon op Prinsjesdag door de kranten besproken? Wanneer men van de vier belangrijkste kranten de rond Prinsjesdag uitgegeven nummers bestudeert, zal men in alle gevallen tot ongeveer dezelfde conclusie komen. Negatieve reacties op het militaristische vertoon tijdens Prinsjesdag waren eigenlijk niet aanwezig. Indien er kritiek werd gegeven, ging deze vooral uit naar de inhoud van de troonrede, maar niet naar de triomfantelijke rijstoet die Koning Willem II op Prinsjesdag hield.

188 *Dagblad van 's-Gravenhage*, buitengewoon nummer 19 oktober 1840, 1.

189 *Dagblad van 's-Gravenhage*, buitengewoon nummer 18 oktober 1841, 1.

190 *Dagblad van 's-Gravenhage*, buitengewoon nummer 17 oktober 1842, 1.

191 *Dagblad van 's-Gravenhage*, buitengewoon nummer 16 oktober 1848, 1.

In veel gevallen werd er zelfs weinig tot geen aandacht aan het militaristische vertoon gegeven. Het werd simpelweg omschreven als een gebruikelijke plechtigheid, als iets dat gewoon was vastgelegd in het programma, of het werd zelfs volledig onbesproken gelaten. Indien er dieper op ingegaan werd, waren dit uitsluitend positieve omschrijvingen. Deze waren echter zeldzaam, en in de meeste gevallen waarin aan de rijstoet werd gerefereerd, was de toon van het artikel neutraal tot gematigd positief. De meeste waren in hun bespreking van de stoet erg kort en bondig. Als de stoet tenminste al in het artikel werd vermeld, want dit kwam ook maar in beperkte mate voor. Een enkele krant ging dieper in op de stoet, waarbij in een meer lovende toon over de gebeurtenis werd geschreven. Het sterkste voorbeeld daarvan is de *Amsterdamsche Courant* in 1847. Maar deze positieve teksten waren blijkbaar de uitzonderingen. Over het algemeen is de toon van de teksten vrij neutraal. Negatieve reacties op het uiterlijk vertoon kwamen in de pers vrijwel nergens voor. Ook hier wordt dus duidelijk dat de traditionele geschiedschrijving hier geen volledig juist beeld van geschapen heeft. Indien er kritiek was op het publieke vertoon bij de Opening der Staten-Generaal, dan kwam dit in ieder geval niet uit de pers.

4. Provinciale hulde

In zijn eerste regeringsjaren reisde de koning naar veel verschillende plaatsen in het land. Dit was niet zonder reden: de Grondwet wees er zelfs op dat de koning der Nederlanden na zijn aantreden alle provincies van het land zou moeten bezoeken, opdat hij in elke provincie een soort kleine inhuldiging kon krijgen.¹⁹² Dat was in contrast met wat Koning Willem I een kwarteeuw eerder gedaan had: van uitgebreid rondreizen voor de provinciale hulde was toen geen sprake geweest. In plaats daarvan hadden de Provinciale Staten van alle gewesten in juni 1816 opdracht gekregen om een Acte van Hulde op te stellen, die door een afvaardiging aan de koning moest worden overgebracht.¹⁹³ De intentie daarvan was te voorkomen dat de nadruk te veel op de provincies kwam te liggen, aangezien Nederland nu immers een eenheidsstaat was geworden.¹⁹⁴ Maar Koning Willem II trok liever het land door, omdat hij op die manier de banden met zijn onderdanen beter zou kunnen versterken.¹⁹⁵

Deze reizen waren dus in feite iets nieuws, wat onder Willem I nog niet was voorgekomen. In hoeverre wierpen de kranten een kritische blik op de huldereizen van Willem II in de periode 1840-1842, en in hoeverre werd het vertoon van de koning hierin bekeken?

4.1. De politieke betekenis

Het Grondwetsartikel over provinciale hulde was veeleer een suggestie dan een verplichting, omdat het bezoeken van alle provincies niet bepaald iets noodzakelijks was. Maar omdat Willem II dol op pracht en praal en uiterlijk vertoon was ging hij hier zeker mee door.¹⁹⁶

De achterliggende motivatie was wellicht nog wat complexer dan een pure voorliefde voor triomfantelijke rijtoeren. Ook de koninginnen Wilhelmina, Juliana en Beatrix zijn in later tijden steden en dorpen in Nederland gaan bezoeken, met een achterliggende strategie: het versterken van de banden met het Nederlandse volk.¹⁹⁷ Over het algemeen lijken historici er

192 Te Velde, 'Cannadine, twenty years on', 202; Van Cruyningen, *Inhuldiging van de Nederlandsche vorst*, 68.

193 Van Cruyningen, *Inhuldiging van de Nederlandsche vorst*, 47-48.

194 Ibidem, 112.

195 Ibidem, 48.

196 Te Velde, 'Cannadine, twenty years on', 202.

197 Ibidem, 202.

niet van uit te gaan dat Koning Willem II ook een dergelijke politieke agenda achter zijn provinciale huldereizen zou kunnen hebben gehad. Die politiek-strategische motivatie was toen in ieder geval nog niet vanzelfsprekend.

In 1848 werd het artikel dat provinciale hulde voorstond zelfs weer uit de Grondwet van Nederland verwijderd, daar dit als een overbodig artikel werd beschouwd – wat het in feite ook was. Koning Willem III, die niets met publieke ceremoniën had, bleef vervolgens zoveel mogelijk in Den Haag, zonder het politiek-strategisch voordeel van dergelijke tochten te benutten.¹⁹⁸ Gesloten en sikkeneurig als hij was, was Willem III op het einde van zijn regering erg impopulair: weliswaar werd er genegenheid voor hem getoond, maar zonder dat men ook echt het gevoel had dat hij die genegenheid verdiende. Dat Willem III zich zelden in het openbaar vertoonde telde zwaar bij het volk. Tot overmaat van ramp maakte zijn echtgenote Sophie van Württemberg ook zelden contact met het volk, en ging kroonprins Willem zelfs in het buitenland wonen.¹⁹⁹ Bij het overlijden van Willem III in 1890 was de monarchie in Nederland dus lang niet zo populair als zij had kunnen zijn.

Bij Willem II waren deze problemen veel minder aanwezig: Koning Willem II vertoonde zich wel degelijk met enige regelmaat in het openbaar. Was dit nu met dezelfde politieke functie als eind negentiende eeuw? Het probleem met deze vergelijking is de symbolische functie van de monarchie zelf: juist rond de eeuwwisseling was de verzuiling in de Nederlandse maatschappij sterk toegenomen, en kon de minder machtige, meer ceremonieel geworden monarchie als een neutrale, zogenaamd bovenpartijdige factor functioneren, die een samenbindend element in de maatschappij had.²⁰⁰ Vandaar dat vanaf die periode het koningshuis weer sterk omarmd werd door het volk.

In de tijd van Willem II waren maatschappelijke groepen van katholieken en protestanten al duidelijk aanwezig in de samenleving, maar van een echte verzuiling die de Nederlandse maatschappij vrijwel volledig verdeelde was nog geen sprake. Sterker nog: de katholieken en liberalen hadden juist de handen ineengeslagen om hun politieke belangen te behartigen. En hoewel de monarchie alom geaccepteerd werd, was van een samensmedende functie van de Nederlandse monarchie was dus nog lang niet zo veel sprake als een halve eeuw later het geval zou zijn, puur omdat de maatschappij nog niet zo sterk verdeeld was.

198 Ibidem, 202.

199 Van Osta, *Het theater van de Staat*, 80-83.

200 Ibidem, 84-85.

Toch is het niet ondenkbaar dat de provinciale intochten een hoop hebben bijgedragen aan de populariteit van Koning Willem II. Hoewel dit populisme niet de officiële reden was voor de provinciale feesttochten, zou dit dus wel een achterliggende reden kunnen zijn. Willem II stond erom bekend dat hij zich graag populair wilde maken. In een karakterschets uit 1830 had Arthur Wellesley, de hertog van Wellington, die tijdens de Coalitieoorlogen zijn bevelhebber was geweest, hem al beschreven als een ijdel persoon met populariteits-honger.²⁰¹

Als koning probeerde Willem II zich dan ook populair te maken bij het volk. In zijn eerste regeringsjaren probeerde hij zich veelal te distantiëren van het impopulair geworden beleid van zijn vader (ook vanwege de moeizame relatie die zij in de loop der jaren hadden ontwikkeld), en trachtte hij derhalve wat meer rekening te houden met de publieke opinie, wat hem in zijn eerste regeringsjaren toch wat liberaler uit de hoek deed komen.²⁰² Daarnaast bezocht hij meerdere malen een rampgebied. Dit had hij als kroonprins ook al meerdere keren gedaan. Wellicht had hij dit afgekeken van de vroegere koning Lodewijk Napoleon, die zich door deze daden van barmhartigheid erg populair bij het volk had weten te maken.²⁰³

Het heldenimago dat hij zichzelf aanmat had hier wellicht ook mee te maken. Ook als koning bleef hij dit imago in stand houden. Een voorbeeld daarvan is een nogal opvallende actie die hij kort na zijn aantreden deed. Toen hij slechts een maand koning was, brak er een grote brand uit in het centrum van Den Haag. De koning klom hoogstpersoonlijk met enkele brandweerlui het brandende gebouw in. Zo'n actie was niet ongevaarlijk, en ook niet logisch, maar het maakte hem wel populair bij het volk.²⁰⁴

4.2. Zegetochten en audiënties

Vanaf maart 1841 maakte Willem II met enige regelmaat reizen door Nederland. De ene keer bezocht Willem II een enkele stad, een andere keer maakte hij een reis van meerdere dagen, waarbij hij meerdere steden aandeed. Zo werden, in de loop van 1841, Rotterdam, Utrecht, Leiden en Delft apart bezocht, op respectievelijk 29 maart, 18 mei, 1 juni en 18 augustus. In april en mei van datzelfde jaar trok de koning via Dordrecht Noord-Brabant binnen. De koning was een groot deel van juni op reis, waarbij hij eerst Gelderland en Limburg doortrok,

201 J.C. Boogman, *Rondom 1848. De politieke ontwikkeling van Nederland 1840-1858* (Bussum 1978) 17.

202 Boogman, *Rondom 1848*, 16-17; A. Alberts, *Koning Willem II* (Den Haag, 1964) 50-51.

203 Ibidem, 150.

204 Ibidem, 150.

om vervolgens via Trier naar Luxemburg te reizen; op de terugweg werd ook Grave door hem bezocht. In de maand juli trok de koning door Friesland en Groningen, en eind augustus reisde hij door Zeeland. In 1842 volgden nog enkele van dergelijke lange reizen. In de maand mei trok de koning via Harderwijk door Overijssel en Drenthe. Begin augustus werden Texel en de Kop van Noord-Holland door hem bezocht.

In het gedenkboek van de feesttochten gaf Jan Wap uitgebreide beschrijvingen van de tochten. Zijn belangstelling ging hierbij vooral uit naar de wijze waarop de koning in de door hem bezochte steden ontvangen werd, veelal met toespraken en lofliederen. Voor enige uiterlijke pracht en praal van de koning zelf, en zijn gedrag tijdens de feesttochten, had Wap in zijn gedenkboek veel minder aandacht, maar geheel onbesproken bleef het niet.

Alvorens aan de provinciale reizen te beginnen, vond in 1840, kort na de inhuldiging een officiële intocht plaats in de residentiestad Den Haag. Veel duidelijk over de verschijning van de koning vertelt het gedenkboek ons hier echter niet. Wel maakte Wap een melding van een wijziging; oorspronkelijk stond de huldiging gepland voor 5 december, maar vanwege het Sint-Nicolaasfeest werd dit een dag naar voren geschoven.²⁰⁵ Vreemd genoeg is dit niet wat de pers hierover vermeldde. Het *Dagblad van 's-Gravenhage* zelf vermeldde wel degelijk dat de officiële intocht in Den Haag op 5 december plaatsvond.²⁰⁶ Het verslag van deze Haagse krant was zeer uitgebreid, maar zaken als de uiterlijke verschijning van de koning of zijn gedrag kwamen hier niet ter sprake.

Bij de intocht in Rotterdam, op 29 maart 1841, reed de koning te paard door de stad, en hield hij tevens een audiëntie.²⁰⁷ De *Rotterdamsche Courant* zelf besteedde in ieder geval ruimschoots aandacht aan de intocht van de koning. Op 30 maart 1841 verscheen in dit nieuwsblad een verslag van anderhalve kolom lang over de intocht. 'De Koning bevindt zich in ons midden'²⁰⁸ luidde de openingszin van het artikel. Volgens de *Rotterdamsche Courant* was de koning 'door een talrijk publiek met geestdrift ontvangen'²⁰⁹. De toon van dit artikel was dus positief te noemen. Er werd echter vooral aandacht besteed aan de feestelijke ontvangst van de koning, in plaats van aan het uiterlijk en ceremonieel vertoon van de koning zelf.

205 Wap, *Gedenkboek*, 69-73.

206 *Dagblad van 's-Gravenhage*, 7 december 1840, 1.

207 Ibidem, 83-85.

208 *Rotterdamsche Courant*, 30 maart 1841, 1.

209 Ibidem.

In de *Nederlandsche Staatscourant* treft men ook een verslag van de intocht aan, maar opvallend genoeg met vermelding dat deze afkomstig is uit de *Rotterdamsche Courant*.²¹⁰ Het *Dagblad van 's-Gravenhage* deed weliswaar uitgebreid verslag van de intocht des konings in Rotterdam, maar de tekst was praktisch hetzelfde, en ditmaal zonder verwijzing naar een andere krant.²¹¹ In beide teksten werden het uiterlijk vertoon en het gedrag van de koning zelf ook weer onbesproken gelaten.

De koning had in Rotterdam dus te paard rondgereden, en een audiëntie gehouden. Deze twee kenmerken komen bij meer bezoeken voor, zoals bij de intochten in Utrecht en Leiden.²¹² Willem II verscheen in meerdere gevallen te paard en hield bij de meeste van zijn bezoeken een audiëntie. De ene keer was een dergelijke audiëntie voor vrijwel iedereen toegankelijk; een andere keer was dit enkel voorbehouden aan een beperkte groep. Soms was dit ook buiten de huldetochten om. De koning bezocht bijvoorbeeld op 12 en 13 april 1841 het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, alwaar hij een speciale audiëntie hield.²¹³

Voor zijn reis door Noord-Brabant vertrok Willem II op 29 april 1841 naar Dordrecht, alwaar hij niet alleen een audiëntie hield, maar ook de schutterij inspecteerde,²¹⁴ conform zijn eerdergenoemde voorliefde voor militaire zaken.

Later op dezelfde dag kwam hij aan in Tilburg. De volgende ochtend deed hij iets unieks door te voet door de stad te gaan: een daad die bij zijn andere bezoeken niet of nauwelijks vermeld wordt. Dit zou een teken kunnen zijn van zijn speciale genegenheid die Willem II jegens Tilburg koesterde. Biograaf Bosscha merkt op dat deze genegenheid van de ridderlijke vorst voor een nogal boerse stad als Tilburg vrij merkwaardig was.²¹⁵ Die genegenheid was in zijn tijd als kroonprins ontstaan. Vanaf oktober 1831, kort na de Tiendaagse Veldtocht, had hij hier als opperbevelhebber lange tijd zijn militair hoofdkwartier gehad, waar hij een kleine, bescheiden hofhouding had ingericht.²¹⁶ Al in die jaren was hij begonnen om de schapenteelt van Tilburg te stimuleren, door de bouw van schaapskooien te stimuleren en schapen uit

210 *Nederlandsche Staatscourant*, 31 maart 1841, 3-4.

211 *Dagblad van 's-Gravenhage*, 31 maart 1841, 2-3.

212 *Ibidem*, 156-160 en 176-177.

213 Wap, *Gedenkboek*, 101-102.

214 *Ibidem*, 106.

215 *Ibidem*, 753.

216 *Ibidem*, 586-597.

Saksen en Silezië aan te schaffen.²¹⁷ Als koning zette Willem II de ontginning der woeste grond voort, evenals grootschalige nieuwbouw in de stad.²¹⁸ In de loop der jaren zou de koning inderdaad nog meerdere keren ter ontspanning naar Tilburg gaan, waar hij allerlei bouwprojecten overzag.²¹⁹ De koning liet er zelfs een paleis bouwen, zodat hij een vast onderkomen in de stad kon hebben. Daarnaast werden er ook een kazerne voor de ruitery, een grote straatweg en een kanaal aangelegd.²²⁰

In elk geval noemt Wap het bezoek aan Tilburg een triomftocht, waarmee hij verwoordt hoe het ridderlijk vertoon van de koning volgens hem overkwam.²²¹ De tocht werd te paard voortgezet. Ook in 's-Hertogenbosch hield de koning een audiëntie, die maar liefst vier uur duurde. Eindhoven viel dezelfde eer te beurt.²²² In Breda kwam de militaristische instelling van de koning weer duidelijk boven, daar er een speciaal defilé voor de plaatselijke troepen gehouden werd.²²³

Later die maand vertrok de koning voor nog een provinciale huldiging naar Utrecht. De *Utrechtse Courant* publiceerde zeker geen kritische beschouwing op de intocht van de koning: de toon van de berichtgeving was juist positief. 'De dag van heden is voor Utrechts ingezetenen een vreugdedag', zo schreef men. 'Als Koning zal hij de eer en de waardigheid van Nederland handhaven.'²²⁴ De toon van het artikel was dus positief en verwachtingsvol.

In juni 1841 werden er feesttochten gemaakt door Gelderland en Limburg, waarbij ook Luxemburg, Grave en Amersfoort bezocht werden. Tijdens die reis werden in Amersfoort, Arnhem en Venlo audiënties gehouden.²²⁵ In Nijmegen deed de koning op 11 juni een inspectie van zowel de infanterie als de schutterij.²²⁶ Ook de intocht in Venlo noemt Wap 'een

217 Ibidem, 598.

218 Ibidem, 754.

219 Bosscha, *Het leven van Willem II*, 754.

220 Ibidem.

221 Ibidem, 112-114.

222 Ibidem, 116-118 en 129.

223 Ibidem, 142-143.

224 *Utrechtse Courant*, 19 mei 1841, 2.

225 Wap, *Gedenkboek*, 185, 190-192 en 212-213.

226 Ibidem, 197.

Triomf gelijk'.²²⁷ De omschrijving van de feesttochten als triomftochten komt bij Wap dus vaker voor. De intocht in Luxemburg werd in het gedenkboek niet behandeld door Wap, omdat het groothertogdom niet als een deel van Nederland beschouwd werd.

Een maand later, tijdens de tochten door Friesland en Groningen, ging de koning echter alleen bij zijn intocht in Delfzijl te paard.²²⁸ In meerdere steden werden audiënties gehouden. Een meer opvallende actie tijdens deze reizen was dat Willems dochter prinses Sophie zich in traditionele Friese klederdracht hulde; een daad die enkele dagen later navolging kreeg toen koningin Anna Paulowna zich op gelijke wijze in Friese kledij stak.²²⁹ Koning Willem II zelf volgde hier niet in. Dit kan ook tekenend zijn voor de aard van zijn publiek vertoon: een vorstelijk vertoon waarin voor het dragen van burgerlijke kledij geen plaats was. Het is echter ook mogelijk dat deze uitdossing in plaatselijke klederdracht misschien eerder een zaak van de vrouwen was.

De *Groninger Courant* schreef over de intocht in Leeuwarden dat deze 'luisterrijk' was geweest, ondanks het slechte weer, en 'dat Neêrlands beminde Vorst met Hoogstdeszelfs waardige Gade en telgen te Harlingen waren aan wal gestapt'.²³⁰ Daarmee hield de lovende taal over deze intocht nog lang niet op. De koning werd omschreven als 'den Handhaver van Neêrlands vrijheid, onzen zoo hoog vereerden Koning' en als de 'Koninklijke vriend des volks'.²³¹ De koning werd dus als een held van het vaderland omschreven, en als een goed vorst die een vriendschappelijke band met het volk onderhield.

Over het gedrag en het uiterlijke vertoon van de koning werd niet veel geschreven, maar de toon van de tekst was verder vrij positief. Er werd echter wel nadruk gelegd op prinses Sophie, 'gekleed in de prachtige Nationale Vriesche Kleederdragt',²³² wat ook een vorm van vertoon was, maar niet van de koning zelf. Blijkbaar was dit gebaar dus interessanter dan de verschijning van de koning zelf.

In het daaropvolgende nummer (van vier dagen later) werd het verslag van het koninklijk verblijf in Friesland voortgezet, met beschrijvingen van een gala, en een bezoek aan het

227 Ibidem, 208.

228 Ibidem, 256.

229 Ibidem, 259-264.

230 *Groninger Courant*, 23 juli 1841, 2.

231 Ibidem.

232 Ibidem.

tuchthuis. Opnieuw werd er opvallende aandacht besteed aan het feit dat prinses Sophie en koningin Anna Paulowna gehuld gingen in Friese klederdracht.²³³

In datzelfde nummer werd ook de intocht in Groningen onder beschouwing genomen. Er werd melding gemaakt van de ‘Triumphpoort’ [sic] die voor de koning was opgericht, en hoe er in de stad lovende teksten waren opgehangen, zoals ‘Hulde aan den Koning’ en ‘Leve de held van Waterloo!’²³⁴ De reacties van de koning werden hierbij ook niet onvermeld gelaten. ‘Zigtbaar was Z.Maj. getroffen, toen Hij den Triumphpoort genaderd was, over dit fraaije pronkstuk.’²³⁵ Opnieuw werd het begrip van triomftocht dus aan een huldetocht verbonden, en werd de koning als een held van het vaderland beschouwd. Dergelijke vergelijkingen zijn dus niet bij Wap begonnen, maar werden al in de tijd van de intochten zelf gemaakt. De koninklijke stoet daarentegen werd op een meer zakelijke wijze beschreven. Interessant was de in andere kranten ontbrekende vermelding dat de koning de sleutels van de stad aangeboden kreeg, om deze daarna meteen weer terug te schenken als een teken van vertrouwen in het plaatselijk bestuur.

In het nummer dat daarop volgde, werd een verslag van ruim een pagina lengte gepubliceerd, over het verdere verblijf te Groningen. Dit artikel ging verder waar het vorige ophield: ‘die feestvreugde is nog verhoogd geworden in den avond van dien dag, bij de nagenoeg algemeene illuminatie’.²³⁶ Dat de koning en prins Alexander te paard gingen werd in deze tekst weliswaar vermeld, maar was in feite niet meer dan een kanttekening. Overigens gold dit ook voor de tocht naar Delfzijl: de *Groninger Courant* besteedde niet meer dan één kleine alinea van regels aan het vertrek van de koning naar Delfzijl. Wat hij daar had gedaan was voor dit nieuwsblad blijkbaar absoluut niet interessant, want het werd verder volledig buiten beschouwing gelaten.²³⁷

Het lovend verslag van het verblijf in Groningen werd hierna gewoon hervat. Een positieve, lovende toon bleef ook in de afsluiting van het artikel overheersen. ‘Diep en onvergetelijk is de indruk, die het verblijf van het Vorstelijk Gezin binnen deze Stad op de harten van dezelve inwoners heeft gemaakt. Het is net, alsof een vriend, een vader voor lang van hen afscheid heeft genomen,’ luidde de tekst. En: ‘nergens vinden WILLEM II en zijn

²³³ *Groninger Courant*, 27 juli 1841, 2.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ *Groninger Courant*, 30 juli 1841, 2.

²³⁷ Ibidem.

edele Echtgenooten harten, die warmer voor hen kloppen, dan binnen onze muren.’²³⁸ Een zeer lovende, koningsgezinde tekst dus, waarin de koning met een vader voor het volk werd vergeleken – een vergelijking die wij nog vaker terug zullen zien.

Ook tijdens de reis naar Zeeland, de laatste grote feesttocht van het jaar 1841, werden er audiënties gehouden. De eerste audiëntie vond op 24 augustus plaats in de hoofdstad Middelburg.²³⁹ De volgende dag ging de koning naar Vlissingen, waar zijn belangrijkste bezigheid de onthulling van het standbeeld van Michiel de Ruyter was.²⁴⁰ De dag daarop werden Zierikzee en Goes aangedaan, waarbij de koning in de laatste stad niet alleen een audiëntie hield, maar ook de schutterij inspecteerde.²⁴¹ Wap beschreef de reis door Zeeland als de ‘tienden grooten Zegetogt’ van de koning.²⁴² Blijkbaar waren voor Wap dus ook de voorafgaande tochten allemaal zegetochten geweest.

De feesttochten die in 1842 door Koning Willem II ondernomen werden, vertoonden ongeveer dezelfde kenmerken. Een belangrijk verschil was dat de vorst in dit jaar zijn meeste reizen nu per koets aflegde, terwijl hij in 1841 ook redelijk vaak te paard was gegaan. En dat terwijl de koning toch graag te paard verscheen. De precieze reden voor deze verandering is dan ook niet geheel duidelijk; misschien speelde de grotere reisafstand een rol. Wanneer men alle reizen in 1841 in beschouwing neemt, valt het vooral op dat als de koning een stad te paard binnenreed, dit nooit een dag was waarop hij meerdere steden zou aandoen. Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Delft werden allen op zichzelf bezocht. Breda, Den Bosch en Delfzijl maakten weliswaar deel uit van een langer verblijf in de provincie, maar in al deze gevallen was er geen sprake van een doortocht, maar van rondreizen vanuit een tijdelijke residentie in de provincie, zoals Tilburg. In het geval van de reizen van 1842 was er sprake van een langere tocht, waarbij de koning de dag na aankomst weer verder trok naar de volgende plaats, zonder dat er sprake was van een tijdelijk onderkomen in de provincie. Wanneer de koning dus op een lange tocht was, reisde hij per koets.

Dat dit zijn populariteit niet verminderde bleek wel bij de intochten in Kampen en Oss: in beide plaatsen spande de menigte de paarden uit om het rijtuig vervolgens zelf voort te

238 Ibidem.

239 Ibidem, 313.

240 Ibidem, 317.

241 Ibidem, 323-325.

242 Ibidem, 337.

trekken en te duwen.²⁴³ Hoewel de intochten dus geen triomfantelijke rijtoeren meer waren, werden er nog wel audiënties gehouden. Audiënties vonden tijdens deze reis plaats in Meppel, Assen en Coevorden.²⁴⁴

De *Drentsche Courant* publiceerde naar aanleiding van de intocht in Assen een gedicht dat twee en een halve kolom in beslag nam: veruit meer dan een hele pagina. In dit lofdicht werd de tocht door Drenthe en Overijssel een zegetocht genoemd, en werd de koning omschreven als een oorlogsheld.²⁴⁵ De vergelijkingen met triomftochten waren in deze krant dus ook van toepassing.

In datzelfde nummer volgde ook nog een journalistiek verslag van de intocht in Assen. Ook de toon van dit artikel was positief doch nuchter, met weinig echte aandacht voor het uiterlijk en gedrag van de koning zelf.²⁴⁶

De koning hield op zijn feesttochten dus enerzijds zijn imago van een ridderlijk triomfator en oorlogsheld in stand, aangezien hij meerdere keren te paard de stad binnengereden kwam. Anderzijds deed hij echter ook het nodige om zijn banden met de bevolking juist te versterken. Op alle feesttochten werden er ook onderscheidingen uitgedeeld door de Koning. Zo werd bij het bezoek aan Leiden besloten om Johan Rudolf Thorbecke, het latere brein achter de grondwetsherziening, te benoemen tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.²⁴⁷

Ook de audiënties die bij meerdere stadsbezoeken werden gehouden waren specialer dan zij op het eerste gezicht lijken. Dat er zoveel audiënties werden gehouden lijkt overeen te komen met een eerdere uitspraak van Willem II, uit het jaar 1818, dat de Europese monarchen rekening dienden te houden met de opinie van het volk.²⁴⁸ Maar bedenk wel dat Willem II kort na zijn aantreden de wekelijkse audiënties in Den Haag juist had afgeschaft, met name omdat hij voor al het lange luisteren simpelweg het geduld niet kon opbrengen (en om zich af te zetten van het beleid van zijn vader).²⁴⁹ Maar voor een bezoek aan een andere stad was hij

243 Ibidem, 341 en 355.

244 Ibidem, 346-354.

245 *Drentsche Courant*, 24 mei 1842, 1-2.

246 Ibidem, 2-4.

247 *Algemeen Handelsblad*, 5 juni 1841, 2.

248 Van Osta, *Het theater van de Staat*, 13.

249 Colenbrander, *Willem II, koning der Nederlanden*, 118.

blijkbaar bereid om zijn persoonlijke bezwaren tegen audiënties opzij te zetten. Het houden van audiënties heeft veel weg van een strategie om zijn populariteit te vergroten. Van alle kenmerken op de feesttochten is er niet één met zo'n duidelijke politieke agenda als het houden van de audiënties. Volgens meerdere biografen had het afschaffen van de wekelijkse audiënties overigens niet tot een daling van zijn populariteit geleid: dat de afstand tussen vorst en volk door zo'n afschaffing vergroot werd, zou men al snel vergeten zijn door de vriendelijkheid van de koning.²⁵⁰

4.3 De grote kranten over de feesttochten

Over de feesttochten schreef het *Algemeen Handelsblad* meestal op positieve doch zakelijke toon. Af en toe werd er tamelijk lovende taal gebruikt om de koning te omschrijven. Een voorbeeld hiervan is de intocht in Rotterdam: 'De dag van heden was een ware feestdag voor Rotterdams ingezetenen.'²⁵¹ Bij de intocht in 's-Hertogenbosch schreef men dat de bewoners van de stad 'Nederlands held als Koning in hun midden mogten zien'.²⁵² Bij de intocht in Breda werd de koning zelfs omschreven als 'vader des Vaderlands',²⁵³ en als 'Willem de Tweede, hij die als Kroonprins, Nederlands onafhankelijkheid op het slagveld met zijn heldenbloed bezegelde'.²⁵⁴ Bij de intocht in Nijmegen werd er expliciet lovend gesproken over het militaristische uiterlijk van de vorst. De koning 'op zijn fier ros gezeten en omringd door eenen schitterenden stoet, blinkt boven alles uit, door buitengewone minzaamheid en echt ridderlijken zwier.'²⁵⁵ De hierop volgende reis door Gelderland, Limburg, Luxemburg en Noord-Brabant werd vergeleken met een 'soort van triomftocht'.²⁵⁶ Ook de reis door Overijssel en Drenthe, in mei 1842, werd door het *Handelsblad* omschreven als 'waarlijk zegevierende togten'.²⁵⁷ De koning werd dus meerdere keren door het *Algemeen Handelsblad*

250 H.T. Colenbrander, *Willem II, koning der Nederlanden* (Amsterdam, 1938) 118.

251 *Algemeen Handelsblad*, 31 maart 1841, 1.

252 *Algemeen Handelsblad*, 1 mei 1841, 2.

253 Ibidem.

254 *Algemeen Handelsblad*, 7 mei 1841, 2.

255 *Algemeen Handelsblad*, 14 juni 1841, 2.

256 *Algemeen Handelsblad*, 1 juli 1841, 1.

257 *Algemeen Handelsblad*, 28 juni 1842, 1.

neergezet als een vader des vaderlands en een nationale held. Triomfantelijk gedrag was in dat kader vanzelfsprekend, en werd soms zelfs toegejuicht.

De *Arnhemsche Courant* schreef rondom de feesttochten opnieuw weinig tot niets over het ridderlijk gedrag van de koning. Het merendeel van de intochten werd op een relatief positieve, maar verder nogal neutrale manier omschreven. Van de tochten door Overijssel en Drenthe, in 1842, werd echter amper verslag gedaan.

Interessanter zijn enkele licht kritische opmerkingen die bij een zeer klein aantal van de intochten door de *Arnhemsche Courant* werden gemaakt. Het beste voorbeeld hiervan is de intocht in Utrecht. ‘Indien men aan onze [Utrechtse] stadscourant geloof wilde slaan, dan zou de ontvangst van Zijne Majesteit in deze stad allerprachtigst geweest zijn en alle bewijzen gegeven hebben, dat de vader bij zijne kinderen kwam. Het is mogelijk, dat de redacteur van gemelde courant zulks vermeend heeft te zien: maar mij en meerderen met mij kwam het eerder voor, alsof kinderen hunnen stiefvader ontvingen, dien zij moesten ontvangen en dien zij nog niet kenden.’²⁵⁸ Vervolgens wees de verslaggever erop dat de geestdrift gering of zelfs afwezig was, en ‘die onwillekeurig te kennen gaf: wij willen zwijgen en wachten om te zien, wat gij doen zult.’²⁵⁹

Dit verslag lijkt opvallend af te wijken van de zeer positieve berichtgeving uit de *Utrechtse Courant* zelf. Het lokale dagblad schreef dus veel positiever over de intocht dan de *Arnhemsche Courant* had gedaan. Van een kritische, afwachtende houding van de bevolking was volgens de *Utrechtse Courant* duidelijk geen sprake: er werd juist op een verwachtingsvolle manier over de koning geschreven. Opvallend is overigens wel dat opmerkingen over de reacties van het volk (inclusief het in andere kranten zo vaak terugkerende woord ‘geestdrift’) in dat artikel niet voorkwamen, terwijl de toeschouwers volgens de *Arnhemsche Courant* opvallend stil waren, en zich daarmee onverschillig of afwachtend opstelden.

Maar ondanks de zeer kritische toon van deze passages werden het uiterlijk vertoon en ridderlijk gedrag van de koning hier dus verder niet besproken, laat staan bekritiseerd. De koning werd nog steeds vergeleken met een soort vader van het volk, of in elk geval als iemand die een dergelijke positie wel zou moeten bekleden in de maatschappij, maar het daarvoor vereiste respect nog niet had verdiend.

258 *De Arnhemsche Courant*, 23 mei 1841, 2-3.

259 *Ibidem*.

Afgezien van het ene artikel over de intocht in Utrecht, was de *Arnhemsche Courant* verder niet erg kritisch over de intochten. De geestdrift van de toeschouwers werd in sommige gevallen juist als een positieve zaak omschreven. Een goed voorbeeld hiervan was een opmerking over de intocht in Roermond: ‘Wij zeggen alleen dat Z.M. aldaar met de grootst mogelijke geestdrift ontvangen is, zoo zelfs dat Hoogstdezelve niet heeft kunnen beletten dat de paarden van Zr. Ms. Rijtuig door de burgers werden afgespannen, zijnde de koning alzoo als in zegetogt te Roermonde ingehaald.’²⁶⁰ In deze omschrijving werd het voorttrekken van het koninklijk rijtuig door het gewone volk gezien als een dusdanig teken van geestdrift, dat men dit blijkbaar niet kon negeren in de berichtgeving. Dat ook deze verslaggever de intocht in kwestie vergeleek met een zegetocht mag ons ook niet ontgaan.

Opvallend genoeg besteedde de *Arnhemsche Courant* relatief weinig aandacht aan de intocht in Arnhem zelf. In het eerste nummer dat na de intocht verscheen, werd er in één enkele alinea kort en bondig verslag gedaan van de intocht, als allerlaatste van alle binnenlandse berichten.²⁶¹ In het daaropvolgende nummer werd melding gemaakt van de algemene illuminatie ‘die allerwege van veel smaak betuigde’, maar zonder enige uitleg wat daar dan precies gebeurde. Er werd ook melding gemaakt van een audiëntie en een diner, maar de toon van de tekst bleef verder vrij nuchter en beschrijvend.²⁶²

Dat de *Arnhemsche Courant* zulke bescheiden berichten plaatste over de intocht des konings in haar eigen stad, is nogal merkwaardig. Sommige prominente kranten besteedden aan de intocht in hun eigen stad juist veel meer aandacht dan aan de intochten daaromheen. *De Noord-Brabander* gaf bijvoorbeeld nauwelijks aandacht aan de intocht in Rotterdam, doorverwijzend naar de *Rotterdamsche Courant* voor meer informatie.²⁶³ Een kleine maand later schreef de katholieke krant echter zeer verwachtingsvol over de komst van de koning naar Noord-Brabant. ‘Hij gevoelt het, hoe dierbaar Noord-Brabant Hem is; het staat op zijn gelaat te lezen, het is in al zijne bewegingen zichtbaar.’²⁶⁴ De koning zelf werd in dit nummer omschreven als een ‘langgewenschte, en met vreugde door alle wel denkenden te gemoet geziene Koning.’²⁶⁵

260 *De Arnhemsche Courant*, 19 juni 1841, 3.

261 *De Arnhemsche Courant*, 5 juni 1841, 3.

262 *De Arnhemsche Courant*, 6 juni 1841, 2-3.

263 *De Noord-Brabander*, 3 april 1841, 1.

264 *De Noord-Brabander*, 1 mei 1841, 1.

265 *Ibidem*.

Een grote, paginavullende lofrede voor Willem II dus. Van de intocht in de hoofdstad 's-Hertogenbosch werd op uitgebreide wijze verslag gedaan. Hoe de koning zelf zich vertoonde bleef hierin echter alsnog onbesproken. De toon van het artikel was echter wel positief, waarbij men zei dat 'nooit schooner Meidagfeest dan dit, onze Stad mogt te beurt vallen'.²⁶⁶ Over de rest van de reizen door Noord-Brabant werd echter maar weinig geschreven. Blijkbaar waren de intochten in andere plaatsen toch niet zo belangrijk als die in de stad waar de krant zelf gevestigd was.

De intocht in Utrecht, later die maand, werd door *De Noord-Brabander* omschreven als 'allerluisterrijkst', hoewel hier ook geen expliciete opmerking over de uiterlijke verschijning van de koning zelf werd gemaakt.²⁶⁷ De zaak zette zich nadien in deze lijn voort. De intocht in Arnhem werd op een positieve, maar verder vrij neutrale manier omschreven. Het eerste bericht van de intocht in Venlo was kort en bondig, op een bijna triviale manier; een later bericht was uitgebreider, maar nog steeds vrij neutraal.²⁶⁸ De intocht in Roermond kreeg een soortgelijke behandeling: allereerst een kort en bondig verslag, om in het volgende nummer meer op de details in te gaan.

Juist voor ons onderzoek is de eerste van deze twee berichten interessanter, omdat Koning Willem II volgens *De Noord-Brabander* 'als in Zegetogt te Roermonde ingehaald' was.²⁶⁹ Tijdens het verblijf in Leeuwarden vermeldde *De Noord-Brabander* dat 'Z.M. de ingezetenen verheugde door het doen eener tournee te paard'.²⁷⁰ Het verschijnen van de koning als militair ruiter werd hier dus als een positieve zaak vermeld. Het feit dat de koningin en de prinses in Friese klederdracht verschenen werd extra benadrukt, door het cursief af te drukken,²⁷¹ een teken dat de krant ook dit wel leek te waarderen. *De Noord-Brabander* schreef dus absoluut niet op kritische wijze over de feesttochten van 1841. Het meeste was vrij positief van toon, of in ieder geval neutraal.

De feesttochten van het jaar daarop kregen echter lang niet zoveel aandacht van het katholieke blad. Over de reis naar Overijssel werden niet meer dan wat korte stukjes

²⁶⁶ *De Noord-Brabander*, 4 mei 1841, 1.

²⁶⁷ *De Noord-Brabander*, 18 mei 1841, 1.

²⁶⁸ *De Noord-Brabander*, 19 juni, 2; *Ibidem*, 22 juni 1841, 2.

²⁶⁹ *De Noord-Brabander*, 22 juni 1841, 2.

²⁷⁰ *De Noord-Brabander*, 27 juli 1841, 1.

²⁷¹ *Ibidem*.

gepubliceerd, waarbij een groot deel van de reis eigenlijk genegeerd werd.²⁷² De reis door Noord-Holland, in de zomer van dat jaar, werd ook maar kort behandeld, maar wel als een succes omschreven. ‘Ook deze reis mag even als de vorige een zegetogt genoemd worden.’²⁷³ Het verslag van de Noord-Hollandse reis beperkt zich echter tot deze simpele omschrijving. Van enig verslag van alle gebeurtenissen, inclusief het gedrag en uiterlijk vertoon van de koning zelf, was geen sprake.

De intochten werden in de *Amsterdamsche Courant*, net als in de vooraf genoemde kranten, meestal op zakelijke wijze omschreven. Een aantal van de omschrijvingen zijn echter vrij lovend. Bij de intocht in 's-Hertogenbosch werd de ereboog die voor de koning klaar stond een triomfboog genoemd,²⁷⁴ wat erop duidt dat ook de *Amsterdamsche Courant* de feesttochten met triomftochten vergeleek. Dit kwam ook naar voren bij de intocht in Groningen, waarbij ook van een triomfboog gesproken werd.²⁷⁵ Daarbij werd overigens meteen van de gelegenheid gebruik gemaakt om uitgebreid negatief te schrijven over de Groningse republikeinen, zoals Meeter.²⁷⁶ De intocht in Breda werd op erg positieve wijze omschreven als ‘een onvergetelijke vreugdedag voor de ingezetenen der stad Breda’.²⁷⁷ Daarbij werd vermeld dat de koning te paard ging, maar slechts op een neutrale manier. Ook de intocht in Utrecht was volgens de *Amsterdamsche Courant* een vreugdedag, waarbij niet onvermeld bleef dat de koning op een wit paard reed.²⁷⁸ Ook de auteur van dit verslag liet zich verder niet positief of negatief uit over de uiterlijke pracht en praal van Willem II, of van zijn militaire rijkunsten.

Ook bij de andere intochten bleef de *Amsterdamsche Courant* meestal neutraal. Bij de intocht in Nijmegen werd exact dezelfde omschrijving gehanteerd als in het *Algemeen Handelsblad*, met precies dezelfde lovende woorden.²⁷⁹ Vermoedelijk hebben beide kranten dezelfde auteur voor dit verslag gebruikt. Uit het gezamenlijk gebruik van dezelfde tekst valt

272 *De Noord-Brabander*, 24 mei 1842; *Ibidem*, 26 mei 1842.

273 *De Noord-Brabander*. 9 augustus 1842, 2.

274 *Amsterdamsche Courant*, 3 mei 1841.

275 *Amsterdamsche Courant*, 26 juli 1842, 2.

276 *Amsterdamsche Courant*, 6 augustus 1842, 2.

277 *Amsterdamsche Courant*, 8 mei 1841.

278 *Amsterdamsche Courant*, 21 mei 1841.

279 *Amsterdamsche Courant*, 15 juni 1841, 2.

echter wel uit te constateren dat beide kranten er ongeveer hetzelfde over dachten; zij hadden immers niet de moeite genomen om de lovende woorden redactioneel te wijzigen.

In hoeverre wierpen de kranten een kritische blik op de huldereizen van Willem II in de periode 1840-1842, en in hoeverre werd het vertoon van de koning hierin bekeken? We hebben gezien dat de kranten soms ietwat selectief konden zijn: aan de ene intocht werd soms veel meer aandacht besteed dan aan de andere. Er werd niet erg veel kritiek geleverd op de intochten.

Van de vier grote kranten was de *Arnhemsche Courant* de enige van de vier die daadwerkelijk op een kritische manier reageerde op één van de intochten, namelijk die in Utrecht. Over de andere intochten was de *Arnhemsche Courant* echter weer veel minder kritisch, of zelfs helemaal niet. Positieve reacties op de intochten kwamen in alle kranten voor. De *Amsterdamsche Courant* vergeleek de intochten en reizen van de koning veelal met triomftochten. Ook de meer kritisch ingestelde *Noord-Brabander* sprak meerdere malen van zegetochten, en ook de *Arnhemsche Courant* vergeleek de intocht in Roermond met een zegetocht. Het *Algemeen Handelsblad* sprak ook vrij lovend over de feesttochten, en maakte ook één keer een vergelijking met een zegetocht. Blijkbaar was het algemeen geaccepteerd om de huldetochten met triomftochten te vergelijken.

De precieze reacties van de lokale bevolkingen werden niet erg uitgebreid behandeld. Wie de krantenartikelen vergelijkt zal constateren dat het woord “geestdrift” opvallend vaak terugkeerde. De omschrijvingen van de publieke reacties bleven vaak beperkt tot dit woord. De massa werd dus vooral beschouwd als een eenvoudige toeschouwer, zonder verder enig belangrijk aandeel te hebben in de ontvangst van de koning. De enige uitzondering hierop vormde het kritische bericht in de *Arnhemsche Courant*, waarin de massa juist als kritisch en afwachtend beschreven werd. Afgezien daarvan werd de bevolking niet als een belangrijke deelnemer aan de intochten beschouwd, maar als toeschouwer.

Het vertoon van de koning zelf, zoals zijn uiterlijke pracht en praal en zijn militaristische gedrag, werd in al deze beschouwingen ook niet veel besproken. Indien zijn gedrag ter sprake kwam ging het vooral om zijn (ook vaak genoemde) “minzaamheid”. Wel werden de tochten blijkbaar door vrijwel iedereen als een triomftocht beschouwd: niet alleen Jan Wap spreekt van zegetochten, maar ook de dagbladen doen dit vrij regelmatig. Er werd zelfs in zoveel verschillende kranten over zegetochten en triomfen gesproken, dat er meer van weg heeft dat de vergelijking met een triomftocht een vanzelfsprekende zaak was voor deze provinciale huldetochten. In eerdere hoofdstukken is al vermeld hoe de koning met zijn militaristisch

paardrijden op onder meer Prinsjesdag met een triomfator vergeleken werd. De feesttochten werden dus blijkbaar ook met triomftochten vergeleken, maar in dit geval was dat niet controversieel maar vanzelfsprekend.

Er werd dus maar weinig aandacht aan het publiek vertoon geschonken. Maar als er aandacht aan geschonken werd, was dat vrijwel altijd op positieve wijze. Kritiek op de feesttochten van de koning was zeldzaam. De uiterlijke pracht en praal van de koning en zijn triomfantelijk gedrag werden daarbij echter niet bekritiseerd, maar aangezien de tochten in het algemeen als een soort triomftochten gezien werden, was dergelijk gedrag misschien ook wel vanzelfsprekend. Die enkele keer dat er kritiek op de intocht kwam, ging deze juist uit naar de beperkte geestdrift van de menigte, in plaats van naar de koning zelf.

Een interessant aspect is dat geen enkele krant een politieke agenda aan de intochten lijkt te verbinden. Officieel was de motivatie achter de intochten in de verschillende provincies de grondwettelijk verplichte provinciale hulde. Daar werd in geen enkele krant melding van gemaakt. Van zaken als eedaflegging was ook duidelijk geen sprake geweest, dus de vraag is in hoeverre de provinciale hulde wel echt een vorm van inhuldiging was. Dat er nog een dubbele agenda achter de intochten kon schuilen, zoals het aanhalen van de banden met het volk in alle delen van het land, leek ook door geen enkele krant onderkend te worden.

Alle kranten waren eigenlijk opvallend beschrijvend in hun verslag van de feesttochten. Het enige dagblad dat zich aan een kritisch artikel waagde was de *Arnhemsche Courant*. Maar ook deze krant verbond geen politieke agenda aan de provinciale hulde. De nieuwsbladen behandelden de intochten puur als intochten, waarbij de nadruk vooral lag op de vreugdevolle ontvangst van de koning, zonder verder enige aandacht te besteden aan de achterliggende politieke motieven, terwijl het uiterlijk vertoon van de koning in deze gevallen lang niet zo veel aandacht kreeg als al het vertoon waarmee de provincies en steden hem onthaalden. Blijkbaar was het gewoon niet gebruikelijk om dergelijke feesttochten op een kritische wijze te beschouwen. Misschien kwam het zelfs niet eens in het hoofd van de mensen op dat er politieke motieven achter een feestelijke intocht konden schuilen; van de andere kant was men misschien juist heel goed op de hoogte van dergelijke motieven, maar zagen ze de bevordering van Oranjeliefde en nationalistische sentimenten als een goede zaak. In ieder geval werden die motieven lang niet zo belangrijk gevonden als de intocht als zodanig.

Een belangrijk verschil met de politieke motieven van de provinciale reizen na 1890 is dat er onder Willem II nog niet gepoogd werd om het volk te activeren, en hen voor de monarchie te winnen. De pers schreef weliswaar hoe de koning met enthousiasme en hartelijkheid in de steden werd ontvangen, maar verder werd er erg weinig vermeld over de massa toeschouwers.

“Toeschouwers” is hier dus het juiste woord, want veel anders dan toekijken en de koning toejuichen kregen de menigtes blijkbaar niet te doen. Dit was wel degelijk het geval onder Emma en Wilhelmina, in verband met de sterk opgekomen verzuiling die de volledige Nederlandse maatschappij in groepen verdeelde. Onder Willem II was het volk eerder een massa van toeschouwers, die weliswaar betrokken raakten bij de koninklijke intocht in hun stad, maar zonder dat deze massa gemobiliseerd diende te worden ten behoeve van het koninklijk huis.

Wel hadden de intochten van Koning Willem II een soort samenbindend effect. Bedenk dat *De Noord-Brabander*, die zich in 1840 nog zo kritisch had uitgelaten over de inhuldiging van Koning Willem II, vol enthousiasme over de intocht van de koning schreef. In dat kader hadden de intochten van de koning dus ook een maatschappelijk effect. Het voornaamste verschil was, dat dit effect nog niet vooropstond, daar de monarchie nog niet zozeer het symbool van nationale eendracht was, als het een halve eeuw later zou worden.

5. De dood des konings

Koning Willem II overleed op 17 maart 1849 onverwacht in Tilburg. Hij was hierheen getrokken, daar het zijn bedoeling was dat in het voorjaar van 1849 de aanleg van het kanaal bij Tilburg zou worden hervat,²⁸⁰ en om te zien hoe het met de bouw van het nieuwe paleis aldaar stond.²⁸¹ Op 13 maart was hij vertrokken, ondanks dat zijn lijfarts het hem, in verband met een verkoudheid waar de koning op dat moment al aan leed, ontraden had.²⁸² Het was die dag slecht weer, met een harde wind en regen: een bezoek aan de werf in Rotterdam deed de koning geen goed, ook omdat hij daar een lelijke val maakte.²⁸³ Diezelfde nacht nog kreeg hij last van ernstige benauwdheid. Drie dagen later stierf hij aan een hartstilstand.

Het overlijden van Koning Willem II was onverwacht. Toen het nieuws bekend werd gemaakt, plaatsten meerdere kranten een korte biografische tekst. In hoeverre schrijven de kranten kritisch of lovend over het vertoon van Willem II naar aanleiding van het overlijden van de koning, en in hoeverre week dit af van de voorafgaande jaren?

Naar aanleiding van het overlijden van Willem II schreven meerdere kranten in ieder geval opvallend lovend over zijn publieke vertoon. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schreef bijvoorbeeld over zijn inhuldiging: ‘Schitterend was de intogt des nieuwen konings te Amsterdam op den 27sten November 1840.’²⁸⁴ Ook *De Nederlander* omschreef de publieke verschijningen van de koning uitvoerig en positief. ‘Men zag Hem gaarne te paard, en scheen dan beter te begrijpen, dat Hij voor een der eerste Veldheeren van zijnen tijd gehouden werd.’²⁸⁵ ‘Hoe luisterrijk schitterde hij niet, toen hij te midden zijner krigsbevelhebbers en hovelingen, gezeten tussen zijne bewindvoerders en raadslieden de nieuw gekozene, Vertegenwoordigers der Natie toesprak.’²⁸⁶ Het militaristische gedrag van de koning werd in

280 Bosscha, *Het leven van Willem den Tweede*, 755.

281 Aletrino, *Drie koningen van Nederland*, 150.

282 Ibidem, 151.

283 Ibidem, 151.

284 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 21 maart 1849, 1.

285 *De Nederlander: nieuwe Utrechtse courant: (staatkundig- nieuws-, handels- en advertentieblad)*, 20 maart 1849, 1.

286 *De Nederlander*, 21 maart 1849.

deze kranten dus als een zeer positieve zaak behandeld. De vraag is nu of dit ook gold voor de grotere dagbladen, die in de voorgaande hoofdstukken ook onderzocht zijn. In de loop der jaren waren hun reacties nogal uiteenlopend geweest, van heel lovend tot tamelijk kritisch, of totaal onverschillig. De vraag is dus in hoeverre deze lijnen in de grotere dagbladen zijn terug te vinden.

In het *Algemeen Handelsblad* werd de pas overleden koning omschreven als alom geliefd. Volgens dit nieuwsblad was zijn populariteit door de grondwetswijziging van 1848 alleen maar toegenomen. ‘Hij had die liefde verworven niet alleen door de diensten, die hij als krijgsman van zijne jeugd af op het slagveld aan het Vaderland had bewezen; maar ook door de gemeenzame vriendelijkheid.’²⁸⁷ Daarbij werd de koning ook omschreven als een ‘Vorstelijke Veldheer’.²⁸⁸

Het *Algemeen Handelsblad* was dus ook positief, waarmee in feite de lijn van de voorafgaande acht jaar werd voortgezet. Toen de koning nog leefde had het *Algemeen Handelsblad* soms op een vrij positieve toon over het militaristische vertoon van de koning geschreven, zoals in het verslag van de intocht in Breda, en ook bij de berichtgeving over de inhuldiging van de koning. Andere keren was het *Algemeen Handelsblad* echter weer veel neutraler van toon geweest. Het beste voorbeeld hiervan was het militaristische vertoon op Prinsjesdag: aan dit uiterlijk vertoon was door het *Handelsblad* meestal maar weinig aandacht gegeven. Maar na het overlijden van de koning koos het dagblad blijkbaar toch voor een positieve terugblik op het imago van Koning Willem II. De koning werd neergezet als een held van het vaderland. De omschrijving van hem als ‘Vorstelijk Veldheer’ verwijst duidelijk naar het grootse en militaristische vertoon waarmee hij zich altijd omkleed had.

De *Amsterdamsche Courant*, die altijd koningsgezind geweest was, sprak van ‘het verlies van een Vorst, zoo geacht en geëerd om zijn heldenaard.’²⁸⁹ Het heldhaftig optreden van de koning werd hier dus ook bevestigd. Ook dit is in lijn met de koningsgezinde positie die de *Amsterdamsche Courant* van jongs af aan innam. Over de inhuldiging van de koning had de *Amsterdamsche Courant* met veel ontzag geschreven. Juist over het militaristische gedrag van de koning op Prinsjesdag, en op de provinciale huldetochten, had de *Amsterdamsche Courant* in al die jaren juist weer op een neutrale toon geschreven. Daar was in het artikel over de dood

287 *Algemeen Handelsblad*, 19 maart 1849, 1.

288 *Algemeen Handelsblad*, 20 maart 1849, 1.

289 *Amsterdamsche Courant*, 20 maart 1849, 1.

van de koning geen sprake meer van: de *Amsterdamsche Courant* had ditmaal voor een positieve toon gekozen, en de koning neergezet als een held van het vaderland.

Van een heel ander kaliber was de reactie van de ultraliberale *Arnhemsche Courant*. Op het overlijden van de koning werd door de *Arnhemsche Courant* wel degelijk gereageerd, met een zwart omrande voorpagina. Maar van een uitgebreide biografische tekst of een in memoriam was absoluut geen sprake: ‘De Koning regeert uit en door de grondwet; zolang hij hieraan getrouw blijft, behoort zijne subjectiviteit buiten het spel te blijven. Of dus de Koning WILLEM II of WILLEM III heet, is, onder de constitutioneele monarchie, onverschillig.’²⁹⁰ Zo luidde de onverschillig klinkende reactie van de *Arnhemsche Courant*.

De *Arnhemsche Courant* leek zich dus eigenlijk niet echt te bekommeren om het overlijden van de koning, of in elk geval om de politieke betekenis hiervan. Blijkbaar was het feit dat de koning het merendeel van politieke macht had verloren al genoeg reden om relatief weinig aandacht te besteden aan zijn overlijden. Belangrijker was het voor de *Arnhemsche Courant* dat de constitutionele hervormingen nog verder doorgevoerd zouden worden. Hiermee zette de *Arnhemsche Courant* vooral haar lijn voort als een oppositioneel dagblad. In de afgelopen acht jaar had de *Arnhemsche Courant* zeer kritisch gereageerd op het uitblijven van een grondwetswijziging die het Nederlands staatsbestel minder autoritair zou maken. Het uiterlijke vertoon van de koning was daarbij veelal genegeerd, net zoals het overlijden van de koning nu blijkbaar niet als een grote schok voor de Nederlandse staat werd beschouwd. De zogenaamde heldenaard van de koning werd niet van enig politiek belang geacht, en van een uitgebreide terugblik op het leven van Willem II was ook geen sprake in deze progressieve, op de toekomst gerichte krant. De koning werd niet als een held of een vader van het volk neergezet, maar simpelweg als een constitutioneel koning, die geen autoritaire macht meer kon uitoefenen en derhalve, volgens de Grondwet, inwisselbaar zou moeten zijn.

De Noord-Brabander, die vanaf begin maart 1849 door het leven ging als *De Noord-Brabanter*, reageerde wat bescheidener op het overlijden van het staatshoofd. Ook hier was van een uitgebreid in memoriam geen sprake. Wel werd op 20 maart, in het eerste nummer na het overlijden van Willem II, een groot artikel op de voorpagina geplaatst, waarin het overlijden van de koning aan de lezers bekendgemaakt werd. Willem II werd in dit artikel niet neergezet als een held, en enige referenties naar zijn uitstraling als vorst of als veldheer kwamen ook niet ter sprake. Desondanks werd het overlijden van Willem II in het artikel wel omschreven als een groot verlies, en werd Willem II omschreven als iemand ‘aan wien het Vaderland zoo oneindig veel verpligtingen heeft, op wien het Vaderland de hoop zijner

290 *De Arnhemsche Courant*, 20 maart 1849, 1.

toekomst gebouwd had, dien het Vaderland met eene onbegrensde liefde en onwankelbare verknochtheid omringde, tot loon der onvermoeide pogingen, welke Hij tot heil des Vaderlands aanwendde.’²⁹¹ De auteur noemde hem zelfs ‘de beste der Vorsten’.

De Noord-Brabanter reageerde dus absoluut niet onverschillig op het overlijden van de koning, maar van een uitgebreide terugblik op het vertoon van de koning kwam het niet. We hebben gezien dat kranten als het *Algemeen Handelsblad* dit wel deden in een later nummer. Waarom *De Noord-Brabanter* dit niet deed is onduidelijk. Een mogelijke verklaring is een simpel gebrek aan publicatieruimte. Het is heel goed mogelijk dat *De Noord-Brabanter* niet nog een extra terugblik publiceerde, simpelweg om de reden dat zij geen echt dagblad was, en derhalve ook minder materiaal kon publiceren. Een andere mogelijkheid is dat *De Noord-Brabanter* in 1840 nogal kritisch had gereageerd op de pracht en praal waarmee Koning Willem II zich toen had omringd, en dat het waarschijnlijk niet gepast stond indien een dergelijke terugblikkende tekst dergelijke kritiek naar boven haalde. In dat licht bestaat er dus de mogelijkheid dat *De Noord-Brabanter* zichzelf niet wenste tegen te spreken door nu plotseling een positieve terugblik op de pracht en praal te werpen, maar het ook niet gepast vond om oude wonden open te halen. Maar, zoals gezegd, de precieze reden waarom *De Noord-Brabanter* niet terugblikte op het leven van Willem II is niet bekend. Een sluitende verklaring is, op dit moment althans, niet voorhanden.

Wanneer men de hierboven beschreven reacties uit de pers met elkaar vergelijkt, is de meest opvallende overeenkomst dat de meeste nieuwsbladen er blijkbaar voor gekozen hadden om een positief relaas over de koning te geven, ook wanneer zij in de voorafgaande jaren soms iets terughoudender of zelfs kritisch waren.

De meeste volgden hetzelfde scenario: in het eerste nummer na de bekendmaking van het overlijden van de koning werd het bericht gepubliceerd. Uiteraard was de ene krant hier sneller in dan de andere, afhankelijk van hoeveel nummers er per week verschenen (want nog lang niet elke krant was een dagblad) en afhankelijk van de afstand, die de snelheid van de berichtgeving beïnvloedde.

In het daaropvolgende nummer werd veelal nog een korte biografie, of een in memoriam gepubliceerd, waarin het levensverhaal van de koning nog even kort verhaald werd. Hierbij werd meestal een positieve toon aangeslagen, waarbij men vooral de hoogtepunten uit het leven van de koning werden vermeld. Van alle grote dagbladen was *De Noord-Brabanter* de enige die dit niet deed, zonder dat precies duidelijk is waarom. Zeer opvallend is echter de

²⁹¹ *De Noord-Brabanter: staat- en letterkundig dagblad*, 20 maart 1849, 1.

schouderophalende reactie van de *Arnhemsche Courant*, die zich blijkbaar niet zo heel veel bekommerde om de dood van de koning. Het overlijden van de koning was volgens het liberale dagblad niet van belang omdat de koning volgens de grondwet veel minder machtig geworden was. De *Arnhemsche Courant* greep de gelegenheid juist aan om nogmaals op kritische wijze te pleiten voor meer constitutionele hervormingen.

Het moge dus duidelijk zijn dat de meeste kranten respect aan de overleden vorst trachtten te bewijzen, door hem op een positieve manier neer te zetten in hun afscheidsworden. Alleen de ultraliberale *Arnhemsche Courant* reageerde op een kille, onverschillige wijze. Daarin was zij echter een duidelijke uitzondering. De andere dagbladen gingen hier niet in mee.

Conclusie

Nu de belangrijkste zaken op chronologische wijze behandeld zijn kan de hoofdvraag behandeld worden, aan de hand van de deelvragen, zoals die in de inleiding gesteld zijn. In hoeverre vormde het uiterlijk vertoon van de vorst volgens de publieke opinie een belangrijk element van de monarchie onder Koning Willem II der Nederlanden?

Publiek vertoon

Wat zijn de belangrijkste en meest prominente elementen van het publieke vertoon van Koning Willem II? De koning zette zichzelf graag neer als een heldhaftig, ridderlijk vorst, en als een militair triomfator. Zijn inhuldiging was vervuld van militaire pracht en praal, waarbij kosten noch moeite gespaard waren. Zowel op Prinsjesdag als bij diverse bezoeken aan steden ging de koning als een triomfator te paard, gehuld in een generaalsuniform. Dit deed hij ook op meerdere provinciale huldetochten, die over het algemeen als een soort triomftochten werden beschouwd.

Met burgerlijkheid had de koning niet veel op. Wel trachtte hij de band met zijn volk te versterken. Bij zijn bezoeken aan Nederlandse steden kwam het vrij regelmatig voor dat de koning een audiëntie in de stad hield, ondanks dat hij, ironisch genoeg, de wekelijkse audiënties in Den Haag juist had afgeschaft. Tegelijkertijd ging Koning Willem II op veel van die intochten ook weer te paard, waarbij hij dan als een triomfator de stad binnentrok. Er waren echter ook intochten waarbij de koning alsnog per koets reed, wat waarschijnlijk verband hield met de lengte van de reizen. Zo zette Koning Willem II zichzelf dus neer als een ridderlijk vorst, maar probeerde hij tegelijkertijd middels audiënties weer wat dichterbij zijn volk te staan. Zoals gezegd had de provinciale hulde hier wellicht een belangrijke functie in: hoewel de provinciale hulde officieel door een artikel uit de Grondwet was voorgeschreven aan de koning, is het zeker niet ondenkbaar dat het versterken van de banden met het publiek ook een motiverende factor voor alle provinciale feesttochten geweest zijn.

Willem II had zichzelf dus het imago aangemeten van een ridderlijke vorst, middels veel pracht en praal en militaristisch vertoon. Maar ondanks zijn imago van ridderlijk vorst, en zijn geringschatting van burgers, spande hij zich wel degelijk in om populair te blijven bij zijn volk. Wat hem in zekere zin ook lukte: Koning Willem II was bij het lagere volk veel populairder dan zijn vader was geweest.

Reacties in de pers

Wat waren de reacties van de pers op het publieke vertoon van Willem II, en in hoeverre reageerden de verschillende politieke stromingen (liberaal, conservatief en katholiek) in de pers op verschillende manieren? We hebben gezien dat de kritiek vrij beperkt was. Wat betreft de liberale kranten kwam er uit de ultraliberale hoek de meeste kritiek, maar deze kritiek kwam vooral voort uit inhoudelijke bezwaren tegen het Nederlands staatsbestel en de politiek.

Het publiek vertoon werd in de *Arnhemsche Courant*, het belangrijkste orgaan van de ultraliberale pers, vrijwel volledig genegeerd, en als het besproken werd was dit meestal op een neutrale of positieve wijze. Het meer gematigde *Algemeen Handelsblad*, dat het zogenaamde rechtercentrum van de liberalen vertegenwoordigde, was nog veel minder kritisch. Soms was de toon van het *Handelsblad* over het publiek vertoon eerder lovend dan neutraal. De *Amsterdamsche Courant*, conservatief en koningsgezind, was vrij van elke kritiek op het vertoon van de koning. Ook de kleinere kranten lieten zich niet negatief uit over het vertoon.

Van alle aangetroffen kritiek op het publiek vertoon van Willem II, kwam het merendeel uit de katholieke kringen, waarvan *De Noord-Brabander* het belangrijkste persorgaan was. Daarin werd veel kritiek geleverd op de aanwezigheid van kostbare regalia en andere pracht en praal tijdens de inhuldiging. Toch was voor de katholieke nieuwsbladen het protestantse karakter van de inhuldiging veel bezwaarlijker dan de aanwezige pracht en praal. Op het moment dat de koning 's-Hertogenbosch bezocht, de stad waar de redactie van *De Noord-Brabander* gevestigd was, verstomde de kritiek echter en werden er fanatiek lovende teksten over het bezoek geschreven.

Na het overlijden van de koning verschenen er allerlei lovende terugblikken op het militaristische vertoon van de koning. Van de belangrijkste nieuwsbladen bleven erg slechts twee vrij van een dergelijke terugblik. De eerste hiervan was *De Noord-Brabander*, maar zonder dat precies af te leiden valt waarom. Alleen de *Arnhemsche Courant* maakte op kille, bijna emotionele wijze duidelijk dat het staatkundig niet van belang was wie er koning was, waarmee zij haar lijn voortzette van inhoudelijke kritiek op de Nederlandse staat en geringe aandacht voor de pracht en praal waarmee de koning zich omgaf.

De meeste kranten schreven dus op ongeveer dezelfde toon over het publiek vertoon van Koning Willem II. Niet alle berichtgeving was per definitie lovend, maar van negatieve berichtgeving over het vertoon kwam het zelden. Indien er niet positief over geschreven werd,

was de toon meestal neutraal. Soms werd het vertoon van de koning gewoon genegeerd, alsof het er niet toe deed.

De neutrale, conventionele beschrijvingen, voerden dus over het algemeen de boventoon. Een minderheid van de nieuwsberichten werd op uitgesproken positieve wijze beschreven, en slechts in een enkel uitzonderlijk geval was er sprake van negatieve gevoelens. Zelfs de als ultraliberaal bekend staande *Arnhemsche Courant* liet zich niet kritisch uit over het vertoon: het liet de redactie van dit dagblad schijnbaar volkomen koud dat de koning de triomfator uithing. De kritiek van de *Arnhemsche Courant* ging eerder uit naar meer inhoudelijke punten van zijn koningschap, zoals zijn autoritaire stijl van regeren. Van den Biesens twijfels aan de loyaliteit van de *Arnhemsche Courant* aan de monarchie waren dus waarschijnlijk onterecht, zoals eerder gezegd. Slechts één van de feesttochten, namelijk die in Utrecht, werd echt op kritische wijze beschreven. En ook hier ging het niet om de ridderlijke uitstraling van de koning, maar eerder om het feit dat het belangrijker was dat Willem II zou bewijzen een goed koning te zijn, dan dat hij met pracht en praal de stad binnengereden kwam.

Wie dus de verschillende politieke stromingen in de pers onderzoekt, zal moeten concluderen dat uit vrijwel alle hoeken nauwelijks kritiek werd geleverd op het publiek vertoon van Koning Willem II. Wel belangrijk is dat de radicale, ultraliberale pers, blijkbaar geen belang hechtte aan dergelijk publiek vertoon, en zich er amper over uitsprak – op positieve noch negatieve toon. De enige stroming waar een bepaalde mate van kritiek op het vertoon wordt aangetroffen is in de katholieke pers, maar ook deze kritiek bleef vrij beperkt: over het publiek vertoon op de feesttochten en de opening van de Staten-Generaal werd niets kritisch geschreven. Enkel de pracht en praal op de officiële inhuldiging te Amsterdam kreeg kritiek.

De pers en de politieke cultuur

Wat kan er op grond van de persstukken geconcludeerd worden over de normen en waarden die onder Willem II golden voor kritiek op de vorst? Wanneer we nog eens terugblikken op de behandelde dagbladen, komt al snel de conclusie naar boven dat die kritiek relatief beperkt was. De meeste kranten beoordeelden de vorst niet op zijn uiterlijk vertoon, ondanks dat zowel Bosscha als latere biografen van Willem II menen dat er juist veel kritiek op was. In elk geval is van dergelijke kritiek maar heel weinig in de persstukken uit die tijd terug te vinden. Dat de koning zich ridderlijk en militair opstelde was voor de pers blijkbaar geen enkel

bezwaar. De uitgesproken koningsgezinde kranten bleven de koning als de Held van Waterloo bestempelen, waarmee hij in zijn triomfantelijke vertoon bevestigd werd.

De meer kritisch ingestelde kranten hechtten in feite weinig waarde aan het vertoon. Wanneer de koning echter hun eigen stad bezocht, werden sommige kranten alsnog erg enthousiast. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het uitgebreide verslag dat *De Noord-Brabander* gaf van de intocht in 's-Hertogenbosch, al ging de aandacht hier in de eerste plaats uit naar de ontvangst van de koning in de stad, en niet naar de militaristische pracht en praal waarmee de koning zich uitdoste.

Sommige kranten begonnen dus aanmerkelijk enthousiast te worden als de koning hun stad bezocht. Daaruit blijkt hun sterke lokale basis. De *Arnhemsche Courant* hield echter aan haar principes vast en bleef bij het bezoek van de koning aan Arnhem minstens net zo onverschillig als bij de andere huldetochten, en hield het bij een eenvoudig en kort nieuwsbericht, zonder verder enige toegevoegde waarde aan het bezoek toe te kennen.

Dat er achter de feesttochten wellicht een politieke agenda kon schuilen werd in de kranten nergens vermeld. Over de precieze redenen en motivaties voor de feesttochten werden in de pers niets concreets geschreven, en er werd ook niet over gespeculeerd. Het is heel goed denkbaar dat een dergelijke politieke agenda wel bekend was, maar indien dat het geval was, was deze agenda voor de pers niet van belang, en was er dus sprake van een algemene acceptatie van deze politieke motieven, indien zij al aanwezig waren. Belangrijker was het om de koning te bekritisieren op zijn autoritaire gezag, en op de regeringsbesluiten die er genomen werden. Het uiterlijke vertoon van de koning was geen kritiekpunt. De pers behandelde het vertoon van Willem II ofwel als een teken van zijn heldendom, ofwel als een formele plechtigheid, die een inherent deel van het koningschap vormde en derhalve niet op zichzelf bekritiseerd kon worden. Het is ook mogelijk dat dergelijk uiterlijk vertoon voor sommige dagbladen niet zo veel inhoudelijk belang had, omdat de politieke betekenis ervan beperkt was, of omdat het gewoon als een vaststaand deel van het alom geaccepteerde koningschap beschouwd werd.

Die onverschilligheid bleek ook uit de veelheid aan overeenkomstige berichtgevingen, met name rondom de rijstoet tijdens Prinsjesdag. Blijkbaar was het niet van belang om op dit vertoon dieper in te gaan, en werd een korte, zakelijke beschrijving in de meeste gevallen al als voldoende beschouwd, ook omdat enig vertoon als een inherent deel van het koningschap werd beschouwd. Originaliteit speelde in de berichtgeving van de dagbladen dan ook geen grote rol: er moest immers op een conventionele wijze een beschrijving van de gebeurtenissen worden gemaakt. De eerdergenoemde lokale basis van de dagbladen speelde hier wellicht ook

in mee: het citeren van andermans berichtgeving was geen bezwaarlijke zaak, daar de kans dat iemand meerdere kranten zou lezen (als hij zich overigens al meer dan één krant kon veroorloven) beperkt was.

In hoeverre vormde het uiterlijk vertoon van de vorst volgens de publieke opinie een belangrijk element van de monarchie onder Koning Willem II der Nederlanden? Dit is zeker geen vraagstuk waar een eenvoudig antwoord op te vinden is. Aan de hand van de persstukken uit de tijd van Koning Willem II kan in elk geval geconcludeerd worden dat het uiterlijke vertoon van Willem II niet buitengewoon veel bekritiseerd werd. Kritiek op de koning ging vooral uit naar de inhoudelijke kanten van zijn regering.

De kritiek op de pracht en praal waarmee hij zich omgaf was in de pers in ieder geval zeer beperkt gebleven: enkel naar aanleiding van de belangrijke rol van de koninklijke regalia werd er in bepaalde kranten kritiek geuit. Dat de kritiek zo beperkt was heeft waarschijnlijk vooral te maken met de acceptatie van het uiterlijke vertoon van de vorst. Toen Willem II ingehuldigd werd, was Nederland al vijftientwintig jaar lang een koninkrijk. Het is niet ondenkbaar dat er in die kwarteeuw al een sterke sprake was van gewenning aan de monarchie, en dat dergelijke gewenning meespeelde in de acceptatie van de pracht en praal. De vraag is namelijk ook of Willem II nu wel echt zoveel afweek van zijn vader, want ook de inhuldiging van Willem I was niet vrij geweest van pracht en praal, in tegenstelling tot wat sommige historische werken lijken te beweren.

Het contrast in uiterlijk vertoon kwam sterker naar voren op Prinsjesdag, waarbij Willem II in een statige militaire stoet naar de Staten-Generaal reed, terwijl zijn vader de plechtigheid wat meer bescheiden had gehouden. Toch reageerde de pers vreemd genoeg niet op dit duidelijke verschil. Vermoedelijk werd het uiterlijke vertoon van de koning gezien als een inherent deel van het koningschap, wat niet afzonderlijk te bekritisieren viel, zonder het gehele koningschap daarmee te bekritisieren. En juist het ter discussie stellen van de monarchie was een zaak die zelfs de als radicaal beschouwde *Arnhemsche Courant* een stap te ver ging. Vrijwel heel Nederland was voorstander van de monarchie, die niet bekritiseerd diende te worden. Dus wellicht was de monarchie in de ogen van de Nederlandse publieke opinie geen zaak van zeer groot belang, maar het was in ieder geval een inherent deel van het koningschap, en aan het koningschap werd niet getornd.

In dat kader vormde de vorst dus al een verpersoonlijking van de eenheid van de natie: hij was een symbool van eenheid, en werd hij meerdere malen als vader van het volk beschreven. Misschien was Willem II als persoon niet bij iedereen even populair, maar de monarchie als

instituut werd door vrijwel alle nieuwsbladen als een vanzelfsprekende instelling gezien. Een roep om een republikeinse revolutie was verfoeilijk, maar werd verder niet als een daadwerkelijke bedreiging voor de monarchie gezien, vanwege de zeer beperkte aanhang van de republikeinen. Hoewel de functie van de monarchie ter discussie stond, werd de monarchie als geheel voor het overgrote deel geaccepteerd.

Aangezien er weinig politieke waarde aan de vorstelijke pracht en praal als zodanig werd toegekend, bleef de berichtgeving in de meeste gevallen beperkt tot conventionele beschrijvingen van de plaatsgevonden gebeurtenissen. Het volk bleef vooral een massa van toeschouwers, die de koning met geestdrift toejuichten. En ook die “geestdrift” was zo vanzelfsprekend dat het voortdurend terugkeerde in de berichtgeving van de dagbladen. Van echte spontane acties was maar in beperkte mate sprake: het ridderlijke vertoon van de koning werd eerder als een vanzelfsprekende gebeurtenis gezien.

In hoeverre vormde het uiterlijk vertoon van de vorst volgens de publieke opinie een belangrijk element van de monarchie onder Koning Willem II der Nederlanden? Het heeft er veel van weg dat het uiterlijke vertoon geen zaak was waar men een zeer kritische blik op wierp. Maar dat betekende echter niet dat het volkomen onbelangrijk was. Pracht en praal waren eerder een vanzelfsprekend deel van het koningschap, die niet los daarvan gezien konden worden. En in dat licht was de kritiek op de pracht en praal zeer beperkt. Maar over het algemeen zag men de pracht en praal als een positieve zaak. Vond men dat niet, dan bleef de kritiek erop alsnog heel beperkt, om niet de indruk te wekken dat men aan de poten van de troon wilde zagen. De monarchie werd in Nederland onder Willem II voor het overgrote deel geaccepteerd. Wilde men de monarchie accepteren, dan moest men dat ook doen met zaken die hier automatisch aan verbonden waren. Inclusief de pracht en praal waarmee de vorst zich omgaf.

Literatuur en bronnen

Geraadpleegde literatuur

- Alberts, A., *Koning Willem II* (Den Haag 1964).
- Aletrino, L., *Drie koningen van Nederland* (Amsterdam 1973).
- Beekelaar, G.A.M., 'De Arnhemsche Courant in de eerste helft van de negentiende eeuw', in: G.A.M. Beekelaar e.a., *Maar wat is het toch voor eene courant? De Arnhemsche? Opstellen over de Arnhemsche Courant 1830-1850* Bijdragen tot de geschiedenis van Arnhem dl 5 (Arnhem 1981) 5-20.
- J.C. Boogman, *Rondom 1848. De politieke ontwikkeling van Nederland 1840-1858* (Bussum 1978).
- Bornewasser, J.A., 'Koning Willem II', in: C.A. Tamse (red.), *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* (Alphen aan den Rijn 1977).
- Bosscha, J., *Het leven van Willem den Tweede: koning der Nederlanden en groothertog van Luxemburg* (3^e herz. druk, Amsterdam 1871 (1^e druk 1854)).
- Bouman, J.J., *Op en om Oranje's troon* (Zaltbommel 1967).
- Colenbrander, H.T., *Willem II, koning der Nederlanden* (Amsterdam 1938).
- Van Cruyningen, A.J.P.H., *De inhuldiging van de Nederlandsche vorst* (Nijmegen 1989).
- Cruyningen, A.J.P.H. van, *Het Koninklijk Huis der Nederlanden: het geslacht Oranje-Nassau van Willem-Frederik tot Willem-Alexander* (Kampen 1998).
- Van Cruyningen, A.J.P.H., *Prinsjesdag. Een geschiedenis van de plechtige ontmoeting tussen Koning en Staten-Generaal*. (Kampen 1999).
- Goudsblom, J., 'Koningen en hun rijken', in: K. Bruin en K. Verrips eds., *Door het volk gedragen: koningschap en samenleving* (Groningen 1989) 7-27.
- Hallema, A., *Koning Willem II* (Assen 1949).
- Hermans, D., en D. Hooghiemstra, eds., 'Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren': *ooggetuigen van de koningen van Nederland, 1813-1890* (Amsterdam 2008).
- Kikkert, J.G., *De Drie Oranje Koningen: Willem I, Willem II, Willem III* (Soesterberg 2010).
- Robijns, M.J.F., *Radicalen in Nederland (1840-1851)* (Leiden 1967).
- Van Osta, A.P.J., *De Europese monarchie in de negentiende eeuw. Het Britse en Duitse model* (Utrecht 1982).
- Van Osta, A.P.J., 'Plaats en functie van de negentiende-eeuwse monarchie', in: C.A. Tamse ed., *De monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980) 61-87.
- Van Osta, A.P.J., *Het theater van de staat* (Alphen aan den Rijn 1982).

- Sautijn Kluit, W.P., *De Amsterdamsche Courant* ('s-Gravenhage 1867).
- Schneider, M., *De Nederlandse krant 1618-1978: van 'nieuwstydinghe' tot dagblad* (4^e druk; Baarn 1979 (1^e druk 1943)).
- Schouwenaar, J., *Tussen Beurs en Binnenhof. J.W. van den Biesen en de politieke journalistiek van het Handelsblad (1828-1845)* (Amsterdam 1999).
- Tamse, C.A., *Het huis van Oranje en andere politieke mythen* (Amsterdam 2002).
- Tamse, C.A. (red.), *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* (Alphen aan den Rijn 1977).
- Tamse, C.A., 'Plaats en functie van de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw', in: Idem, *De Monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980) 89-132.
- Te Velde, H., "Cannadine, twenty years on. Monarchy and political culture in the nineteenth-century Britain and the Netherlands", in: J. Deploige ed., *Mystifying the monarch* (Amsterdam 2006) 193-203.
- Visser, W., *De papieren spiegel: honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953* (Amsterdam 1953).
- Wap, J.J.F., *Gedenkboek der inhuldiging en feesttogten van Zijne Majesteit Willem II 1840-1842* ('s-Hertogenbosch 1842).
- Van Zanten, J., *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard: politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004).

Geraadpleegde kranten

Algemeen Handelsblad

Amsterdamsche Courant

Arnhemsche Courant

De Noord-Brabander

Dagblad van 's-Gravenhage

Nederlandsche Staatscourant

Nieuwe Rotterdamsche Courant: staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad

Rotterdamsche Courant

Bredasche Courant

Utrechtse Courant

Groninger Courant

Drentsche Courant

De Nederlander: nieuwe Utrechtse courant: (staatkundig- nieuws-, handels- en advertentieblad)